

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجله علمی و ادبی
تأسیس شده در سال ۱۳۰۲ هجری قمری
توسط آقایان میرزا حسن علی بیگلربیگی و میرزا محمد علی بیگلربیگی

با اهتمام میرزا محمد علی بیگلربیگی
تأسیس شده در سال ۱۳۰۲ هجری قمری
توسط آقایان میرزا حسن علی بیگلربیگی و میرزا محمد علی بیگلربیگی

مطبع کتب و نشر
در خیابان نظامی کابل
کابل

واظن	١٠٢٦٢
فن	٦ هـ
تختاب	

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لمن ^{١٢}نصب ^{١٣}جباة ^{١٤}السموات ^{١٥}بغير اسباب ^{١٦}او تاوود ^{١٧}و اصلوة ^{١٨}واسلام

بلافاصلة ^{١٩}على الركن ^{٢٠}الاصلي ^{٢١}لبيت ^{٢٢}الرسالة ^{٢٣}والارشاد ^{٢٤}وفروجه ^{٢٥}النارين

لملكة ^{٢٦}الولاية ^{٢٧}والشدا ^{٢٨}او آمال ^{٢٩}العبد ^{٣٠}فنده ^{٣١}رسالة ^{٣٢}واقية ^{٣٣}في ^{٣٤}العروض ^{٣٥}القافية

منظوية ^{٣٦}على ^{٣٧}فنين ^{٣٨}صانها ^{٣٩}الله ^{٤٠}عن ^{٤١}قطعة ^{٤٢}اشئين ^{٤٣}والاصابة ^{٤٤}بالعين ^{٤٥}

الفن ^{٤٦}الاول ^{٤٧}في ^{٤٨}العروض ^{٤٩}فيه ^{٥٠}مقدمة ^{٥١}وخمسة ^{٥٢}فصول ^{٥٣}فانصبت ^{٥٤}لها

واقول ^{٥٥}المقدمة ^{٥٦}في ^{٥٧}المبادي ^{٥٨}العروض ^{٥٩}علم ^{٦٠}يبحث ^{٦١}فيه ^{٦٢}عن ^{٦٣}وزن ^{٦٤}الشعر

الفن الثاني في العروض
من اشهر العروض في
الديباچة في الحول والصلوة
والفردوس الناطقين
من البراقعة والاقاظ
المذكورة من بعض
فن العروض في
عمر

لأنه لا يوافق على ذلك بل بعض النحاة بل بعض النحاة بل بعض النحاة بل بعض النحاة

صحة وشمها فموضوع الشعر من حيث الوزن وهو عند الشعراء قول
 موزون عدا قبل مقتضى ايضا ولو تقديره فموزون بقسرا ان الحديث
 ومن لم يجد ليس بشعر ومخضه اعمته عن الخطا في وزن اشعر قبل
 العروض للمحتاج اليه فان الذوق كافييه ومن لا ذوق له لا نفع له فيه
 وانحق ان الذوق ان كان كافيا في الجملة لكن احاطة لاوزان العكس
 والزيادات والامتياز بين المتشاكله والمتشابهات والاطلاع
 على الاوزان الغير لطبعيات انما يحصل من العروض فهو لا اديب
 من العروض مع ان عا^هم الذوق طبعا قد يحصل له بلغة العروض الذوق
 اصح لفصل الاول في انفكاك البحر من الدوائر المفيدة للناظرين
 البصائر وزن اشعر العربي على استقراره واضح اجناسا يرجع الى خمسة
 اصلا سياتي ما يجوز اوزادا الاخفش واحدا فالجميع ستة عشر ترجع الى

القافية وقب
 بقوله ولو اقتضى
 يعني ان وزن
 بيت آخر كبيت
 القافية من
 على مثل
 لتقوا اما
 فانه على وزن
 من اعلان
 فاعلان فاعلان
 من الالبحر
 منه وامن
 انشرا انا
 وبنيت
 بالقياس
 مستعمل
 فقولن
 مستعملن

من الارجز الجوز
 المقطوع
 است
 وبعضه لا يحصل له
 ذلك وان
 في استعمال
 في العروض
 في بعضه

الفن الاول في العروض

الفصل الاول في انفكاك البعوض

فان الرفع الساكن بالبعوض الساكن
 فاعلى على اربعة احرف
 الاصلية وهم ت ح ذ ط
 واللام التي في الوزن
 فانها في الرفع الساكن
 فان الرفع الساكن
 فان الرفع الساكن
 فان الرفع الساكن
 فان الرفع الساكن

اعرف غائبها ساكن نحو
 والوزن عند اللان لغيره في ترتب
 من سبب قيل وسبب فين
 والكبرى من سبب قيل ووتة
 سببها الاختلاف
 منه اوام السنو سببها
 على رؤس الهمزة

خمس وائر تضبطها اصول الالف اعيل وهي عشرة فعولن وان اعلنن

مفاعيلن فاعلاتن مستفعلن مفاعلاتن فاعلاتن متفاععلن مفعولات

س تس تفع لن تجعرا المعبت سيقونا وتركب من سبب خفيف و

ثقل نولم آرو ووت مجموع ومفروق نحو كذا السن بهما خفيفه من الفاعلين

الصغرى والكبرى فالمتخلفة من الدوائر ثمانية ينفك عنها الطويل

مبدؤه من حيث ينظم فعولن مفاعيلن اربع مرات الكسيدة مبدؤه من

حيث ينظم فاعلاتن فاعلن اربع مرات البسيط مبدؤه من حيث ينظم

مستفعلن فاعلن اربع مرات وصورة الدائرة هكذا

والمروية منها ستة اهلين المبيد ينفك منها الوافر مبدؤه

من حيث ينظم مفاعلاتن شتاواكامل

مبدؤه من حيث ينظم متفاعلن سقا

الابيات في انسابه على ثمانية اجزاء
 وفواصله في الهمزة والواو
 في الدائرة كما في الهمزة والواو
 والبيسوطان لانهم في الهمزة
 الانبياء او اقله فمجموع العروض في الهمزة
 هي سبعة استاركة في الهمزة
 حل حاسية او رستاد مبدئية
 طرق سببها او لانها اكل الجود
 في الدائرة كالطويل ارامت
 في سببها الانساقا

فيها ايضا في الهمزة والواو
 في سببها الانساقا
 في سببها الانساقا
 في سببها الانساقا
 في سببها الانساقا

منها ما لا يجزئ في الالف...
منها ما لا يجزئ في الالف...
منها ما لا يجزئ في الالف...

يقال في العروض...
وانت...
منها ما لا يجزئ في الالف...

منها ما لا يجزئ في الالف...
منها ما لا يجزئ في الالف...
منها ما لا يجزئ في الالف...

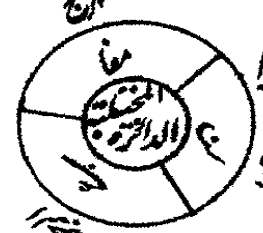
منها ما لا يجزئ في الالف...
منها ما لا يجزئ في الالف...
منها ما لا يجزئ في الالف...

وصورة الدائرة هكذا

ينفك عنها الفرج

سأؤ الرجز مبدؤه من حيث ينتظم مستعملين ساءا والركل مبدؤه من حيث ينتظم

فأعلا تن ساءا وصورة الدائرة هكذا

مستدسثة ينفك عنها السريع

ينتظم مستعملين مستعملين مفعولات مرتين المتشجج مبدؤه من حيث

ينتظم مستعملين مفعولات مستعملين مرتين والتخفيف مبدؤه من حيث

ينتظم فاعلا تن مسس تفع لسن فاعلا تن مرتين والمضارع مبدؤه

من حيث ينتظم مفاعيلين فاعلا تن مفاعيلين مرتين المقترض مبدؤه

من حيث ينتظم مفعولات مستعملين مستعملين مرتين المجتث مبدؤه

من حيث ينتظم مس تفع لسن فاعلا تن فاعلا تن مرتين وصورة

الفصل الثاني في القابك بيتك

القضية اول في العروض

تدارك الخش في الراد على التدارك غايته من اوانها بتقارب على من من وزيل على سلافا

والمنفردة منها شتمتة تنفك عنها المتقارب
 فنون ثانياً واستخرج عنها الخش
 المتدارك ايضا كبذره جبيراً من حيث ينظم فاعلمن ثانياً بصورة

الدائرة هكذا

ضابطه

الفصل الثاني في القابك

الدائرة هكذا

الابيات

واجزاؤها البيت ان يتوفى اجزاء
 والرتبة فاما حثوة كعروضه وضرب فها ثم اولاً فواف فها متباينان فالاول
 في الكامل والرجز والنخيف والمتقارب والمتدارك والثاني في
 الطويل والبسيط والوافر والكامل والرجز والسريع والمنسرح والرمل
 والنخيف والمتقارب والمتدارك الا فان نقص بجزاين بناءً فحجز
 وجوابه هو المديد والترح والمضارع والمقتضب اجتمعت او جازا وهو البسيط
 والوافر والكامل والرجز والرمل والنخيف والمتقارب والمتدارك

دون اى
 غايته من
 من الخش
 على التدارك
 غايته من
 اوانها بتقارب
 على من من
 من وزيل على
 سلافا

في البيت
 في البيت
 في البيت
 في البيت

والكامل والرجز والرمل والنخيف والمتقارب والمتدارك
 والوافر والكامل والرجز والرمل والنخيف والمتقارب والمتدارك
 والوافر والكامل والرجز والرمل والنخيف والمتقارب والمتدارك

الفصل الثالث في الهمزة المتغيرة

على الهمزة
بالا والواو والياء
في الهمزة المتغيرة

الفن الاول في العروض
في الهمزة المتغيرة
على الهمزة المتغيرة
في الهمزة المتغيرة

على الهمزة المتغيرة
في الهمزة المتغيرة
في الهمزة المتغيرة
في الهمزة المتغيرة

ان تعبير بالحرف مابتداء والافوفوف والحشوان تعبير فاعتماد والافاسام
لا يختص السالم بالحشو والعروض ان خالفت الحشو فهي فصل في الضرب
ان كان كذلك فهو غايه واذا سلما من علة النقصان مع جواز ما فصيح
واذا خالفا الحشو فمعتل اذا وافقاه فهو حشو وكذلك المصراع واضرب
ان سلم من علة الزيادة مع جواز ما فحشوي والافرايد وما سلم من المعاقبة
فبيري الفصل الثالث في الفسوح المتغيرة من الاصول الحشرة
التغير اما بنقصان في ثاني اسبب فزحاف جابز الا في العروض والضرب
فاما في سبب احذف او امان في ثاني الركن فاما باسكانه فاضمار او بحذفه
ساكنه فحذف او تحركا فوقف او في رابعه بحذفه ساكنه فطى او في رابعه
فاما باسكانه فعصب او حذفه ساكنه فقبض او تحركا ففصل او في سابعه بحذفه
ساكنه فقلت او امان في سببين فمزودج اما الطى مع الاضمار فحرف او مع الحذف

على الهمزة المتغيرة
في الهمزة المتغيرة
في الهمزة المتغيرة
في الهمزة المتغيرة

الفن الاول في العروض

الفصل الثالث في الفروع المتغيرة

فقد انقضت في السبب... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

فمثل او الكسب مع الجذب... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

في اواخر الاوتار... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

الصدر او الى اثنين... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

سبب خفيف على آخر الوتد... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

او على آخر السبب الخفيف... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

اما اسقاط سبب الخفيف... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

فقطب او الوتد المجموع... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

السابع المتحرك فكشف... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

منه فقص او من الوتد... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

صدر الركن فخرم... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

والمقارب ثم وفي... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

الاصح... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

اعوان... في الوجود او في السبب... في الوجود او في السبب...

الفصل الخامس في تفصيل القول وغيرها

القن الاول في العروض

الفصل الخامس في تفصيل القول وغيرها
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض

القن الاول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض

مثاله سيرة اسمائها من بعد يوم الثلث في احدى الوادي في الثالثة
بزرگه چو یکا شده جزین بیت کو خدا روز ششم نه است من وادی یعنی رود
حجوة مقطوعة ولها ضرب واحد نخلیل مثاله ماسیح اشرف
که چیز در بجای آورد
من اطلال صحت قمارا کو حی الواحی و یستی البیت مملعا و روی
از آثار ضایعی ماسیح غالی شده انجا یک مثل نوشته نویسنده دال اندر کتاب است
الکسانی لهما ضربا مطویا مایلا ایضا و هو و سخن فوج کنا تاریخ و ترو
ما چنین قوم بهستم که برای ما بنور و کثرت
من صرح ال و صمیم و شد حجوته حذرا و حجروته مع ضرب مطوح مخبون هو و
عدم از موالی و مخالفین
ان شوار و شوة به و حبیب البازل الامون و زحافه الخبن و هو حسن
و دویدن شتر نه ساله قوی
مثاله لقد حلت حقب صر و ما عجبت و فاحذتک غیر او
البت که باشند زمانها که حوادث آن عجیب است پس عادت کردند تغییرات را و
اعقبته دولا و لاطی و هو صالح مثاله ارثخلوا عذوة فانطلقوا
پس گذشتند دو لثارا
سحرا فی زمر مبرم یکبها زمر و الحبل و هو قبیح مثاله و زعموا الامم
در جا حدیث از آنها که در پی آنها جاعتها و دیگر بود
لقیهم رحل و فاحذوا مالک و ضرکوا عقیقه و الخبن مع التذیل مثاله
ملاتی شد آنرا پس گرفتند مالش را او بعد کردند شرا
و در جا حدیث که اگر کما تو ما اذا اهد ما ذقم الموت سووف تبعون و مع القطع
تحقیق آمده است که اگر از پیغیر صلعم تحقیق شما که چشیدید موت را قریب بود خواهد شد

تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض

تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض
تفصيل القول في العروض

العن الاول في العريضه
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد

مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد

مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد

والثالث المعرى مثال له واذا اقتضت فلا تكن مستحقا ومحمل

والرابع المقطوع مثال له واذا اهتم ذكره والاساءة الاكثروا حسبا

زحافه الاضمار وهو حسن مثال له اني امر وبنين صديقا صبا مظهر

وارجي سائري متصل والوقص هو صالح مثال له يدت عن حرمي

واعتقت ان سمران سملت كحجب وشجده الاضمار مع القطع في الواجب

مثاله واذا اقتضت الى التجار لم شجده وذر اتيكون كصالح الاحمال

وفي البحر مثال له واو الجليليس ورتب ملكه فارغ مشغول ومع التريل

مثاله وخذ رتي زوز عمت اكل الابن في الصيف تاجر ومع التريل

مثاله واذا اعطيت ما او انما كنت جهرت رت العالمين

افصل مع الفيل مثال له ولقد شهدت فالتهم بقلته مالى المقارب

مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد
مصلح الامم والاعداد

الفن الاول في العروض

الفصل الخامس في تفصيل الجوز وغيرها

سنة ١٢١٢
سنة ١٢١٣
سنة ١٢١٤
سنة ١٢١٥
سنة ١٢١٦
سنة ١٢١٧
سنة ١٢١٨
سنة ١٢١٩
سنة ١٢٢٠
سنة ١٢٢١
سنة ١٢٢٢
سنة ١٢٢٣
سنة ١٢٢٤
سنة ١٢٢٥
سنة ١٢٢٦
سنة ١٢٢٧
سنة ١٢٢٨
سنة ١٢٢٩
سنة ١٢٣٠
سنة ١٢٣١
سنة ١٢٣٢
سنة ١٢٣٣
سنة ١٢٣٤
سنة ١٢٣٥
سنة ١٢٣٦
سنة ١٢٣٧
سنة ١٢٣٨
سنة ١٢٣٩
سنة ١٢٤٠
سنة ١٢٤١
سنة ١٢٤٢
سنة ١٢٤٣
سنة ١٢٤٤
سنة ١٢٤٥
سنة ١٢٤٦
سنة ١٢٤٧
سنة ١٢٤٨
سنة ١٢٤٩
سنة ١٢٥٠
سنة ١٢٥١
سنة ١٢٥٢
سنة ١٢٥٣
سنة ١٢٥٤
سنة ١٢٥٥
سنة ١٢٥٦
سنة ١٢٥٧
سنة ١٢٥٨
سنة ١٢٥٩
سنة ١٢٦٠
سنة ١٢٦١
سنة ١٢٦٢
سنة ١٢٦٣
سنة ١٢٦٤
سنة ١٢٦٥
سنة ١٢٦٦
سنة ١٢٦٧
سنة ١٢٦٨
سنة ١٢٦٩
سنة ١٢٧٠
سنة ١٢٧١
سنة ١٢٧٢
سنة ١٢٧٣
سنة ١٢٧٤
سنة ١٢٧٥
سنة ١٢٧٦
سنة ١٢٧٧
سنة ١٢٧٨
سنة ١٢٧٩
سنة ١٢٨٠
سنة ١٢٨١
سنة ١٢٨٢
سنة ١٢٨٣
سنة ١٢٨٤
سنة ١٢٨٥
سنة ١٢٨٦
سنة ١٢٨٧
سنة ١٢٨٨
سنة ١٢٨٩
سنة ١٢٩٠
سنة ١٢٩١
سنة ١٢٩٢
سنة ١٢٩٣
سنة ١٢٩٤
سنة ١٢٩٥
سنة ١٢٩٦
سنة ١٢٩٧
سنة ١٢٩٨
سنة ١٢٩٩
سنة ١٣٠٠

على عمره قد قلت في غير ما تعلم به الثالثة مشطورة موقوفة وضرها
 بعينها مثاله في حاقاها بالابوالرابعة مشطورة
 مثالها يا صاحبي رحلي اقل اعذني زخافة الخجن مع حسن مثاله
 اريد من الامور ما يتبع وما تطيقه وما تقدره ولا يدخل في عروض المسألة
 وضره وطوي وهو صالح مثاله قال اما ونبورها عالمه وكمكاشمال
 طرف قليله واخجل وهو قبيح مثاله ونبكده وطعة عامر فكل عمره في النظر
 وحلوهما مع جواز السلامة مكانة ويدخله الخجن مع الوقف في المشطورة
 مثاله لا بد منه فاحذر ان واقفين مع الكسف في المشطورة
 مثالها يا رب ان احطات او نسيت العاشر المسرح وهو
 في الال مستفعل منفعولات مستفعلن مترين في البناء وايت ومنهوك
 وله ثلث عارضين الاولى سالمة ولها ضرب واحد وطوي في مثاله

سنة ١٢١٢
سنة ١٢١٣
سنة ١٢١٤
سنة ١٢١٥
سنة ١٢١٦
سنة ١٢١٧
سنة ١٢١٨
سنة ١٢١٩
سنة ١٢٢٠
سنة ١٢٢١
سنة ١٢٢٢
سنة ١٢٢٣
سنة ١٢٢٤
سنة ١٢٢٥
سنة ١٢٢٦
سنة ١٢٢٧
سنة ١٢٢٨
سنة ١٢٢٩
سنة ١٢٣٠
سنة ١٢٣١
سنة ١٢٣٢
سنة ١٢٣٣
سنة ١٢٣٤
سنة ١٢٣٥
سنة ١٢٣٦
سنة ١٢٣٧
سنة ١٢٣٨
سنة ١٢٣٩
سنة ١٢٤٠
سنة ١٢٤١
سنة ١٢٤٢
سنة ١٢٤٣
سنة ١٢٤٤
سنة ١٢٤٥
سنة ١٢٤٦
سنة ١٢٤٧
سنة ١٢٤٨
سنة ١٢٤٩
سنة ١٢٥٠
سنة ١٢٥١
سنة ١٢٥٢
سنة ١٢٥٣
سنة ١٢٥٤
سنة ١٢٥٥
سنة ١٢٥٦
سنة ١٢٥٧
سنة ١٢٥٨
سنة ١٢٥٩
سنة ١٢٦٠
سنة ١٢٦١
سنة ١٢٦٢
سنة ١٢٦٣
سنة ١٢٦٤
سنة ١٢٦٥
سنة ١٢٦٦
سنة ١٢٦٧
سنة ١٢٦٨
سنة ١٢٦٩
سنة ١٢٧٠
سنة ١٢٧١
سنة ١٢٧٢
سنة ١٢٧٣
سنة ١٢٧٤
سنة ١٢٧٥
سنة ١٢٧٦
سنة ١٢٧٧
سنة ١٢٧٨
سنة ١٢٧٩
سنة ١٢٨٠
سنة ١٢٨١
سنة ١٢٨٢
سنة ١٢٨٣
سنة ١٢٨٤
سنة ١٢٨٥
سنة ١٢٨٦
سنة ١٢٨٧
سنة ١٢٨٨
سنة ١٢٨٩
سنة ١٢٩٠
سنة ١٢٩١
سنة ١٢٩٢
سنة ١٢٩٣
سنة ١٢٩٤
سنة ١٢٩٥
سنة ١٢٩٦
سنة ١٢٩٧
سنة ١٢٩٨
سنة ١٢٩٩
سنة ١٣٠٠

سنة ١٢١٢
سنة ١٢١٣
سنة ١٢١٤
سنة ١٢١٥
سنة ١٢١٦
سنة ١٢١٧
سنة ١٢١٨
سنة ١٢١٩
سنة ١٢٢٠
سنة ١٢٢١
سنة ١٢٢٢
سنة ١٢٢٣
سنة ١٢٢٤
سنة ١٢٢٥
سنة ١٢٢٦
سنة ١٢٢٧
سنة ١٢٢٨
سنة ١٢٢٩
سنة ١٢٣٠
سنة ١٢٣١
سنة ١٢٣٢
سنة ١٢٣٣
سنة ١٢٣٤
سنة ١٢٣٥
سنة ١٢٣٦
سنة ١٢٣٧
سنة ١٢٣٨
سنة ١٢٣٩
سنة ١٢٤٠
سنة ١٢٤١
سنة ١٢٤٢
سنة ١٢٤٣
سنة ١٢٤٤
سنة ١٢٤٥
سنة ١٢٤٦
سنة ١٢٤٧
سنة ١٢٤٨
سنة ١٢٤٩
سنة ١٢٥٠
سنة ١٢٥١
سنة ١٢٥٢
سنة ١٢٥٣
سنة ١٢٥٤
سنة ١٢٥٥
سنة ١٢٥٦
سنة ١٢٥٧
سنة ١٢٥٨
سنة ١٢٥٩
سنة ١٢٦٠
سنة ١٢٦١
سنة ١٢٦٢
سنة ١٢٦٣
سنة ١٢٦٤
سنة ١٢٦٥
سنة ١٢٦٦
سنة ١٢٦٧
سنة ١٢٦٨
سنة ١٢٦٩
سنة ١٢٧٠
سنة ١٢٧١
سنة ١٢٧٢
سنة ١٢٧٣
سنة ١٢٧٤
سنة ١٢٧٥
سنة ١٢٧٦
سنة ١٢٧٧
سنة ١٢٧٨
سنة ١٢٧٩
سنة ١٢٨٠
سنة ١٢٨١
سنة ١٢٨٢
سنة ١٢٨٣
سنة ١٢٨٤
سنة ١٢٨٥
سنة ١٢٨٦
سنة ١٢٨٧
سنة ١٢٨٨
سنة ١٢٨٩
سنة ١٢٩٠
سنة ١٢٩١
سنة ١٢٩٢
سنة ١٢٩٣
سنة ١٢٩٤
سنة ١٢٩٥
سنة ١٢٩٦
سنة ١٢٩٧
سنة ١٢٩٨
سنة ١٢٩٩
سنة ١٣٠٠

الفصل الخامس في تفصيل الجوارح غيرهما

الفن الاول في العروض

ان ابن زياد استعمل الجوز في مضمون العرفاء وروى
 تحقيق لغيره يهيش استعمال يمكن خيرا فان سيمكو در شهر خوخه احسان را ۱۳
 المصدق مطوي العروض مطوح لضرب مثاله ذاك وقد اوجر
 الوجود بصلت الخدر حب كناية محضه الثانية موقوفه منهوكة ضربها
 وحياتنا بختاوه حساب فرغ ست سينه او وواسع ست ۱۲
 بعينها مثاله ضرب ابن عبد الله الثالث المكسفة المنهوكه تشابه
 صبرك تيد اى ايران عبد الله ۱۲
 ونتم سعد سغدي زحافه الجنب في غير الضرب الاول هو صالح
 خويستام سعد را كه ماش سعدى ۱۲
 مثاله سنابل عفا من بزى الاراك كل ابل سبل سطل
 اين منزل است كه محوره است آنها در موضع ذى الاراك بر ايران بزرگ قطره بارند و تشابه ۱۲
 والطى و حوسن مثاله ان عشي ام آرمى عشي رة قد جردوا دونه وقد افوا
 تحقيق مر و غير معانيه كفا نيدا قارب خود را كه قطره زده شدند بغير خود و وقت
 فاعلات ۱۲
 واجنبل في كشو و ما قبله و هو فيج مثاله و بل تشابه ستمه و قطعه
 بيار بلد ما كه من شش شبست طلى كرد
 رطل على حياه و واجنبل مع الوقف في المنهوكه مثاله لئا السقوا
 آزاره و بزرتر خود ۱۲
 ليصولات ومع الكسف فيهما مثاله هل بالديار انس
 باهم در مقام سولاف الامان ۱۲
 طول الجنب و لطي و اجنبل في غير عرضة و ضرب الاولين مكانف
 آيا يست باين بار انس ۱۳
 ان ابن زياد استعمل الجوز في مضمون العرفاء وروى تحقيق لغيره يهيش استعمال يمكن خيرا فان سيمكو در شهر خوخه احسان را ۱۳

كشاهه ميشاقى قبطيش
 ذاك و تفصيل
 تفصيل مطلق اخذ درج
 مستعملين ببيان فاعلات
 عيونه نضوان ان خويستام

عبد و در ادن سولان ۱۲
 لام سعد بود و سعد در اول
 و سعد غريب كذا
 ۱۳
 سند تفصيل
 تفصيل مستعملين في مضمون
 تفصيل اراك باقعه و عيونه
 ار اسو كال سار زنى الاراك
 جابك دران اراك بود و ابل
 باران بزرگ قطره بارند و تشابه ۱۲
 سولاف و حوسن مثاله ان عشي ام آرمى عشي رة قد جردوا دونه وقد افوا
 تحقيق مر و غير معانيه كفا نيدا قارب خود را كه قطره زده شدند بغير خود و وقت
 فاعلات ۱۲
 واجنبل في كشو و ما قبله و هو فيج مثاله و بل تشابه ستمه و قطعه
 بيار بلد ما كه من شش شبست طلى كرد
 رطل على حياه و واجنبل مع الوقف في المنهوكه مثاله لئا السقوا
 آزاره و بزرتر خود ۱۲
 ليصولات ومع الكسف فيهما مثاله هل بالديار انس
 باهم در مقام سولاف الامان ۱۲
 طول الجنب و لطي و اجنبل في غير عرضة و ضرب الاولين مكانف
 آيا يست باين بار انس ۱۳

عفا من بزى الاراك كل ابل سبل سطل
 فاعلات ۱۲
 واجنبل في كشو و ما قبله و هو فيج مثاله و بل تشابه ستمه و قطعه
 بيار بلد ما كه من شش شبست طلى كرد
 رطل على حياه و واجنبل مع الوقف في المنهوكه مثاله لئا السقوا
 آزاره و بزرتر خود ۱۲
 ليصولات ومع الكسف فيهما مثاله هل بالديار انس
 باهم در مقام سولاف الامان ۱۲
 طول الجنب و لطي و اجنبل في غير عرضة و ضرب الاولين مكانف
 آيا يست باين بار انس ۱۳

كشاهه ميشاقى قبطيش
 ذاك و تفصيل
 تفصيل مطلق اخذ درج
 مستعملين ببيان فاعلات
 عيونه نضوان ان خويستام
 عبد و در ادن سولان ۱۲
 لام سعد بود و سعد در اول
 و سعد غريب كذا
 ۱۳
 سند تفصيل
 تفصيل مستعملين في مضمون
 تفصيل اراك باقعه و عيونه
 ار اسو كال سار زنى الاراك
 جابك دران اراك بود و ابل
 باران بزرگ قطره بارند و تشابه ۱۲
 سولاف و حوسن مثاله ان عشي ام آرمى عشي رة قد جردوا دونه وقد افوا
 تحقيق مر و غير معانيه كفا نيدا قارب خود را كه قطره زده شدند بغير خود و وقت
 فاعلات ۱۲
 واجنبل في كشو و ما قبله و هو فيج مثاله و بل تشابه ستمه و قطعه
 بيار بلد ما كه من شش شبست طلى كرد
 رطل على حياه و واجنبل مع الوقف في المنهوكه مثاله لئا السقوا
 آزاره و بزرتر خود ۱۲
 ليصولات ومع الكسف فيهما مثاله هل بالديار انس
 باهم در مقام سولاف الامان ۱۲
 طول الجنب و لطي و اجنبل في غير عرضة و ضرب الاولين مكانف
 آيا يست باين بار انس ۱۳

ان ابن زياد استعمل الجوز في مضمون العرفاء وروى تحقيق لغيره يهيش استعمال يمكن خيرا فان سيمكو در شهر خوخه احسان را ۱۳

ان ابن زياد استعمل الجوز في مضمون العرفاء وروى تحقيق لغيره يهيش استعمال يمكن خيرا فان سيمكو در شهر خوخه احسان را ۱۳

من العروض ... اسناد ...

او فاعلن بعدا بمعاقبة الثاني عشر المصارع وهو في الاربعة ...
مفاعيلن فاع لاتن مفاعيلن مرتين في البناء مجزوله عرض
واحدة مطوية وضرب مثلها مثاله وعاني الى شعاده وو اعيى
سعاده زحافة الكف و لقبض مثاله وقد رأيت الرجال
فما اري مثل عمه و انخرت مثاله قلنا لم وقالوا بول
والاشهر مثاله سوت اهدني لسلمه على تباروه في مناهل
مراقبة بالكف و لقبض الثالث عشر المقتضب وهو في الابل
مفعولا مستفعلن مستفعلن مرتين في البناء مجزوله عرض
واحدة مطوية وضرب مثلها مثاله اقبلت فلاح لها عارضان
كالترة زحافة الخبز الطي على المراقبة في مفعولات فالصدر والابتداء
اما مطويان كما امر وخبونان مثاله ليلو لوان لا بعدوا و رهم

فما اري مثل عمه
واشهر مثاله
مراقبة بالكف
مفعولا مستفعلن
واحدة مطوية
كالترة زحافة
اما مطويان
مفاعيلن فاع لاتن
مفاعيلن مرتين

من العروض ...

من العروض ... فاعلات ...

الفعل في فعله... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن...

هـ ما كان عطاءً من الأعدة ضميراً وشكلاً في غير الضرب وهو
 قبح مثاله أولئك خير قوم إذا ذكر الجبار والشمس في الضرب
 مثاله لم لا يحيى نا أقول ذا السيد المأمول وبين نحن من تفعّلن
 والفت فاعلاتن بين نحن فاعلاتن سين مس تفعّلن مفعّلن
 الخامس عشر المتقارب وهو في الاصل فعولن ثمانياً في
 البناء تام وحجز وله عروضان الاولى سالمه ولها اربعة اضرب
 الاول سالم مثاله فاقولتيم بتم من فالفاهم القوم روي
 ثانياً والثاني مقصور مثاله ويا وى الى نسوة يايسات
 وشعث مر اضبع مثل السعال والثالث محذوف مثاله
 واروي من ليشعر شعراً عوايضاً ينسى الرواة الذي قدر واطال
 ابر مثاله خلت على رستم وارحلت من سليمان ومن مية
 فاعل رستم من يستيد نشان خانه مني از معشوقه سليمان و مية

الفعل في فعله... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن...

الفعل في فعله... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن... الالف فاعلاتن...

في فن القافية
 في فن القافية
 في فن القافية
 في فن القافية
 في فن القافية

الاخيرتان قبيل الحرفان الاخيران وقيل الركن الاخير وقيل المصراع
 من الاعمى اي اعلى وزن ١٢
 الاخير تقلهما الاسنوي **الفصل الاول في اجزاء القافية**
 من حروفها وحركاتها حروف القافية كحركاتها ستة منها الروك
 وهو حرف وصل لها شي حرف غير المتوزين والنون الزائدة ولامه
 الزائدة ولام السكت والضمير والتاسيت الساكنة ثم الروثي
 نحو ما كتبه وسلطانية لاطهار حركة قبلها ١١
 انسان ساكنة مقفية والقافية مقفية والحركة قبله توجيه هو الاطلاق
 في الروي ١٢ ان لم يكن الروي ساكنا
 ومطلقة وحركته مجزئي فان سقطت اولى من على اختلاف المنهجين
 في الروي ١٣
 فردت والحركة قبلها او قبله حدو والقافية مرددة ولا يعاب الجمع
 نحو قولوا وقيلوا وقالوا
 بين الواو والياء المدتين الردفين بخلاف غيرهما او غيرهما من التنكيل
 نحو قولوا وقيلوا ١٢
 او غيره فيجمل احكام قبله الف ولا يلزم تعيينه وحركته اشباع
 فلا يجمع الدخيل مع الردف وذلك لان الف تأسيس لازم
 الذي قبل التنكيل ١٢

على الفن الثاني
 على الفن الثاني
 على الفن الثاني
 على الفن الثاني
 على الفن الثاني
 على الفن الثاني
 على الفن الثاني

في فن القافية
 في فن القافية
 في فن القافية
 في فن القافية
 في فن القافية

اصواتها كالفاء والواو والياء...
الواو والياء والالف والهمزة...
الواو والياء والالف والهمزة...
الواو والياء والالف والهمزة...

والواو والياء...
لان التواتر...
لانهما...

التكرار خلافا للحجم اذا كان من كلمة الروي حقيقة او حكما ولم يتبدل
 من الهمزة والفتحة قبله رس والقافية مؤسسته والتاسيس والحيل
 مستلا زمان ولذا استغنى بالموئسسه عما شمل الخيل وان لم يسبقه
 شئ منها فمجردة وان لحقه مدة او ما ساكنته بلا فصل فواصل والقافية
 موصولة او مدة بعد ما الواصل المتحرك فخر وج والمحركة قبله
 فناء والقافية مخزجة وان لم يلحقه شئ منها فغير موصولة ومخرجة
 واكثر الحروف في قافية خمسة واكثر الحركات اربعة وافتها واحد
 وواحدة الفصل الثاني في حدود القافية وانواعها واذا قد
 علم مما سبق ان القافية لا بد لها من الساكنين فان لم يكن
 بينهما حرف ما فترا وفتا وان كان متحركا فتا وفتا وان كان
 فتا ارك او ثلثة فترا كفتا وفتا اربعة فترا كفتا وفتا وفتا

لان التواتر...
لانهما...
لان التواتر...
لانهما...
لان التواتر...
لانهما...
لان التواتر...
لانهما...
لان التواتر...
لانهما...

بعضها...
بعضها...
بعضها...
بعضها...

عطف عن... عطف على... عطف في... عطف على... عطف في... عطف على...

والقائما واما الواو اعرفها ثمانية عشر احتمالا اعتمادا على ما مر من مطلق القافية باعتبار الروي وطرفه ١٢

والبقية في المروقة والميضية والجودة ثم هذه المستثنى الموصولة والخروج
 وغير الموصولة والخجوة وتسعة استعمالا تامة لتقيد مجردة ومجسمة و
 مروقة وستة للمطلقة هذه الثلثة مع الاصل ثم مع الخروج ايضا لفصل
 الجردة والمجسمة والمروقة ١٢ اي مع الاصل والخروج معا ١٢

الثالث في عيوب القافية وهي احد عشر الاول العلة وهو تحريك
 الروي المتقيد المخل بالوزن بزيادة النون نحو وقاتم الاغواق مشا
 المحم قرن يشق الأعلام لتساع تخفقن والقافية غالية الثاني التحد
 بحركة القاف وزيادة النون ١٢ السراب ١٢ مشتقة على حرف الفلو ١٢

وهو تحريك باء الوصل الساكن المخل بالوزن بزيادة المدة نحو
 تنفس الخيل بالالتخيل والقافية مستعديرة وزاد بعضهم نون
 دم بينتد اسنان جانب حكمك ان ينكند ١٢

الحرفين على حروف القافية الثالث الكفاء وهو اختلاف الرو
 الفلو والتعدي ١٢

مع قرب المخرج نحو زيادة المر في الدنيا لقصبان ١٢
 من البسيط ١٢

عطف على... عطف في... عطف على... عطف في... عطف على... عطف في... عطف على... عطف في... عطف على... عطف في... عطف على...

٣٤

الكلمة دالت من الكافر... دمر... دمر... دمر... دمر... دمر... دمر... دمر... دمر... دمر... دمر...

الفن الثاني في القافية

الفصل الثالث في عيوب القافية

ضبيح العزم اجرام الرابع الإجازة وهو اختلافه مع بعد المخرج
 ومنه خلتى بغير او اثر كما الرحل اشنى بلمملكة والعوايات وتو
 قبياه شيرى رجلة قال قابل لمن حمل رجو الملا طحيت بوجيب
 الخامس الاقواء وهو اختلاف البحرى بالحركة المتقاربة كالضمه
 مع الكسرة ومنه زعم البوايح ان رطلتنا غدا وبذلك اخبرنا
 الغراب الاسود لامر حبا يغد ولا أهلا به وان كان يقسرق الاحبة
 فى غدا السادس الاضراف وهو اختلاف البحرى بالحركة المتبا
 كالضم مع الفتحة ومنه زيادة المر فى دنياه اجفاف وجمع
 ضبيح العزم باخافا وكالفتحة مع الكسرة ومنه الم سرفى زود
 على ابن لينا بفتح ففعلت الاواراه وقلت ليشية لسا انك تراك السنه
 من شاة بداه وهذه العيوب الخمسة واجبة الاجتناب غير الاقواء

بسم الله الرحمن الرحيم
 في بيان عيوب القافية
 من عيوب القافية
 الضبيح العزم اجرام
 ومنه خلتى بغير او
 اثر كما الرحل اشنى
 بلمملكة والعوايات
 وتو قبياه شيرى
 رجلة قال قابل
 لمن حمل رجو الملا
 طحيت بوجيب
 الخامس الاقواء
 وهو اختلاف البحرى
 بالحركة المتقاربة
 كالضمه مع الكسرة
 ومنه زعم البوايح
 ان رطلتنا غدا
 وبذلك اخبرنا
 الغراب الاسود
 لامر حبا يغد
 ولا أهلا به
 وان كان يقسرق
 الاحبة فى غدا
 السادس الاضراف
 وهو اختلاف البحرى
 بالحركة المتبا
 كالضم مع الفتحة
 ومنه زيادة المر
 فى دنياه اجفاف
 وجمع ضبيح
 العزم باخافا
 وكالفتحة مع
 الكسرة ومنه
 الم سرفى زود
 على ابن لينا
 بفتح ففعلت
 الاواراه وقلت
 ليشية لسا انك
 تراك السنه
 من شاة بداه
 وهذه العيوب
 الخمسة واجبة
 الاجتناب غير
 الاقواء

بسم الله الرحمن الرحيم
 في بيان عيوب القافية
 من عيوب القافية
 الضبيح العزم اجرام
 ومنه خلتى بغير او
 اثر كما الرحل اشنى
 بلمملكة والعوايات
 وتو قبياه شيرى
 رجلة قال قابل
 لمن حمل رجو الملا
 طحيت بوجيب
 الخامس الاقواء
 وهو اختلاف البحرى
 بالحركة المتقاربة
 كالضمه مع الكسرة
 ومنه زعم البوايح
 ان رطلتنا غدا
 وبذلك اخبرنا
 الغراب الاسود
 لامر حبا يغد
 ولا أهلا به
 وان كان يقسرق
 الاحبة فى غدا
 السادس الاضراف
 وهو اختلاف البحرى
 بالحركة المتبا
 كالضم مع الفتحة
 ومنه زيادة المر
 فى دنياه اجفاف
 وجمع ضبيح
 العزم باخافا
 وكالفتحة مع
 الكسرة ومنه
 الم سرفى زود
 على ابن لينا
 بفتح ففعلت
 الاواراه وقلت
 ليشية لسا انك
 تراك السنه
 من شاة بداه
 وهذه العيوب
 الخمسة واجبة
 الاجتناب غير
 الاقواء

عيبان في القافية ...

السابع السناد وهو كل عيب قبل الروي من اختلاف الحروف
 والحركات وهو خمسة اقسام الاول سناد التأسيس وهو اختلافه
 بجمع الموشة مع غير با وهو قبيح ومنه ^{له} اذا التقاد عوف للهوى
 وهو عالم فكيف ابن عوف للهوى ^{من الطويل} ^{لنقص} الثاني سناد الروف
 وهو اختلاف ابا جمع المرفق مع غيره وهو مجوز ومنه ^{من التقارب} اذا كثرت
 في حاجته مسلاً ^{دا} فازسل لبيبا ^{اذلا حاجه} ولا توصه ^{حدث} وان ناب امر عليك
 القوي ^{جلا} فشا وركينا ^{دا} ولا تعصه او باختلاف الردين فقط كالقول
 والقال وكالقول والذيل والذيل والقال او مع اختلاف الحروف
 فهو سناد الحذف ايضا كالعمود والعماد وكالحمد والعماد وكالقول والقتل
 وكالمطوب والمخطوب وكما غير جائز الاله او هو كثير وكالمحسن والعيون
 وكالعين واللجين وهو قليل ^{من الوافر} قليل جائر وقيل قبيح ومنه ^{من الوافر} كان
 حور عين يا بقر حسن ^{من الغنضة}

عيبان في القافية ...

١٠٩

... من ...

الفن الثاني في القافية

الفصل الثالث في صيغ القافية

في آخر عشق راءك ديجان كان قهور نشانس بلج بعض باقي الكذا نشاند لا يس عرفه تبارك في العلم ابراهيم

لا ونا بود
كردند بعض
نشانس را
بسبب طول
نشان نبودند
انه عا ديجان
اور نه
نشانس فانا
كان في سن
نشانس
على قولهم
اي البيت
انام الزمان
السناد في
مطلقا يعني
آب و الفنا
ليس في
السناد في
يعني نصب
فان زودا

ب

عجوز من عيون عين + واضح راسه مثل الجين + الثالث سنا
الجدو وهو اختلافه فقط يجمع الفتحة والضم او يجمع الفتحة والكسرة وهو
حائز الرابع سناد التوجيه وهو اختلافه يجمع الحركتين المختلفتين قبل
المقيد والاقرب عده عينا ومنه سخن وبيت الله اولي بالكتب
والذي لم يظف غير الكذب ابل اللوا والمقام واجبت سخن وصر باه
على كل العرب الخامس سناد الاشباع وهو اختلافه يجمع الحركتين
المختلفتين للذيل هو جائز ومنه فالبقين آيات يهجن صباية
ومعنيين آيات بطول السعاور بدعم اجبت الاطلال شوقا كفي به
من الشوق الاية غير مطاير + والتام العديم السناد المطلق لسي
باء واقبح فقط الضب اثم كما ان نقصان في رعاية التبا عيب
كذلك الزيادة في رعاية فضيلة الثامن الايطا و هو اعادة
في اللغز من زير با ١٢

والسنوك
الواو الباء
فالحرف
والحرف
فانما يجمع
الواو الباء
والحرف
والحرف
فانما يجمع

العجم الا ان بعض المتأخرين اتوا به اقتفاء بهم ومنه قول السكاكي
 حاتم شكر قدرني ايها الزمن ^ب بغيا ^ب وتغر صدرني ايها
 الزمن ^ب وكنتم الرسالة ^ب حامدين ^ب لثذي ^ب الجلاله ^ب مصلدين ^ب على
 رسوله ^ب وآله ^ب اولى ^ب النبائه ^ب وقد ^ب الصنى ^ب ربى ^ب المسؤل ^ب عنه ^ب العافية ^ب
 ان تاريخها في الفارسية عروض باقافية ^ب ووجد بعض ^ب المخلصين ^ب
 كاشف ^ب الغروض ^ب تاريخها في العربية ^ب محصل ^ب العروض ^ب وقلت
 فيها ^ب اين ^ب نسخ ^ب ختم ^ب شد ^ب بجستم ^ب لي ^ب آن ^ب نامي ^ب لقبى ^ب وهد
 ز تاريخ ^ب نشان ^ب خوشتر ^ب لقبى ^ب عروض ^ب باقافية ^ب شد ^ب ديگر ^ب
 ز محصل ^ب العروض ^ب ست ^ب عيان ^ب

على سبيل المثال في تاريخها في الفارسية عروض باقافية ووجد بعض المخلصين كاشف الغروض تاريخها في العربية محصل العروض وقلت فيها اين نسخ ختم شد بجستم لي آن نامي لقبى وهد ز تاريخ نشان خوشتر لقبى عروض باقافية شد ديگر ز محصل العروض ست عيان

بسم الله الرحمن الرحيم

تحررت من وضع السهام بلا عجز وفضل على علي بن موشاةم الانبياء سيدنا محمد وآله واصحابه الذين هم
 لتشييد مباني الدين كالوتر وبعد فلا يخفى على من لهم حظ وارث في فن لغتهم ووضوح القافية
 ان قد استتب الكتاب المسمى بحصل العروض الذي يوجله نحو مقصده كافية وشافية لولا اننا لما نالنا لاكل
 ومقدرا انما الفاضل الاجل المفتي محمد سعد السلازالت شمس افادته طالعة على رؤوس المسترشدين
 في الطبعة النظامية الواقعة في بلدة كنفور صينيت عن الفتن والشروا واخره مع الاصل
 ستة اربع وتسعين بعد الالف والمايتين من هجرة رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد ما
 الخافقين الى تعاقب الملوك

فَهَرَسْتِ بِسَائِرِ عَرُوضِهَا قَافِيَه

٢٢٣

مضمون صفحه	مضمون صفحه	مضمون صفحه
المبحث	الوتر	المقدمة في الابداءى
المتقارب	الكامل	الفن الاول في العروض
المتدارك	الفرج	الفصل الاول في الدوائر
الفن الثاني في القافية	الرجس	الفصل الثاني في القوافي والجزا
الفصل الاول في حروف	الربل	الفصل الثالث في الفروع
القافية وحسرها	السراج	الفصل الرابع في القافية لفتة
الفصل الثاني في	المنسرح	الفصل الخامس في تفصيل اجزاء
انواع القافية	الخفيف	الطويل
الفصل الثالث في عيوب القافية	المعنازع	المديد
الخاتمة في الرديف	المعقب	البسيط

بسم الله الرحمن الرحيم

احدكم يا من جعل البحر المحيط على بساط الارض يد اسجوراه و بسط بساط الارض طويلا و عرضا
 معجورا و صهي صلوة و اسم سلا و اقر على الفرد الكامل من الانبياء عشيته و كورا و على ابن
 و قافية البيا و نغمهم في سبيل الله احتسابا و شورا و اما بعد اين رساله بيتي مستخرج
 بجواهر العروض شتمل بر جواهر خمسة نوادر و عروض جوهرا اول در بيان آيات و احاديث و توشه
 بوزن عروضي بايد دانست كه در قرآن مجيد كلام موزون بر بحر شازده گانه يافته شد ليكن اكثر
 مصارح است و بعضي آيات اما از طويل مثل قوله تعالى وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ
 بالاشباع بروزن فعولن مفاعيلن و بار مثل يَحْكُمُونَ فِيهَا مِنْ آسَاءِ رِمْنٍ فِيهَا بِالْأَسْكَانِ
 بروزن فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن و از مديد بحر وان هذا الوحي اليقين يسكون
 كه بروزن فاعلاتن فاعلن فاعلان و از بسيط و عهد هم قاصرات الشرف اثراب
 بالاشباع بروزن مفاعيلن فاعلن مستفعلن فعولن و از وافر و غير هم و ينصرون عليهم و يشتمون
 صدر و رقوم مومنين بشباع النون بروزن مفاعيلن مفاعيلن فعولن مفاعيلن مفاعيلن
 فعولن و مثل وان الله يفعل ما يريد بالاشباع بروزن مفاعيلن مفاعيلن فعولن و از
 كامل يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله و اتقوا نيران جهنم و اتقوا الله و اتقوا نيران جهنم
 متفاعيلن مستفعلن متفاعيلن مستفعلن و مثل و كفى بربك ناديا و نصيرا بالالف بروزن
 متفاعيلن متفاعيلن فعلاتن و از مرج مجز و قالوا احسبنا الله بالاشباع بروزن مفاعيلن
 مفاعيلن و اگر باسكان مای الله خوانند ركن آخر فعولان باشد و از رجز و ذلك قطعها

در ذممه
 در ميم و يمين
 در عين و ان
 در كان و قوا
 در بيت
 در مشد
 باعتدال
 ست ۱۱

تجلیلاً بروزن مفاعلهن مفعولون و از رزل و انی مسلمات مومنات قانتات
 تاشیات عابدات ساجات باسکان تامی قانتات و ساجات و قانتات و ساجات و قانتات
 تشهدون و ساجات و قانتات و ساجات و قانتات و ساجات و قانتات و ساجات و قانتات
 و دوبار و اگر تامی قانتات و ساجات در آن خون خوانند بروزن مفاعلهن مفعولون
 و از رمل مجزولن تنالوا البرحی و فیقولون بما شیعون :- بالاسکان بروزن مفاعلهن
 فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن و مثل الذی انقض ظهرک و رفعتک ذکرک باسکان
 ظهرک و ذکرک بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن مثل انما اعد الله و احد بالاسکان
 بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن و از رمل مشطور او ذلک منکم برب العالمین
 بالاسکان بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن و از سریع و انبتت من کل
 زویج و از سریع بالاسکان بروزن مفاعلهن مفعولون فاعلاتن و مثل الیوم اکملت لکم دینکم
 بروزن مفعولن مفعولن فاعلهن و مثل انزلنا الساعیه شی عظیم بالاسکان بروزن مفعولن
 مفعولن فاعلان و مثل نصر من الله و فوج قریب :- بالاسکان بروزن مفعولن مفعولن
 فاعلان و از منسرح یا ایها الناس انتم الفقرا بالقصر بروزن مفعولن فاعلاتن
 مفعولن و از خفیف مثل ارایت الذی یکذب بالذین فذاک الذی ینسخ الیوم
 بالاسکان بروزن فاعلاتن مفاعلهن فاعلاتن مفاعلهن فاعلاتن و مثل
 فاستقیموا الیه و استغفروه بالاسکان بروزن فاعلاتن مفاعلهن فاعلاتن و از
 مضارع مجز و هم فیها خالدهون بالاسکان بروزن مفاعلهن فاعلاتن و مثل

تسطانی در شیخ
 بخاری این آیت
 را بروزن خفیف
 نقل کرده و آن صحیح
 نیست و دیگر وقتیکه
 بجای فاعلان که در آنست
 بدون لام آمده باشد
 همه دایم و فاعله

کلیناً بهادراً اراکاً و افشانه آیتینا به از جزوانی که عروض و ضربش فاعلین مفعولین
 و باقی ارکان استغفلن یا مفاعلن اگر الاوتی بد خوانده شود و در صورت قصر رکنه
 فاعلین باشد اما حق آنست که این هر سه بیت از این رواه است که آنحضرت حکایت
 فرموده و همچنین این بیت آیتینا کم آیتینا کم ^{آیتینا کم} فحیاً تا و حیاً کم ^{تذکره و سلاست و از آیتینا ما و شمارا ۳۳} که آنحضرت بطور حکایت
 آورده و بیت دیگر آن است ^{اولاً الحفظه الشعر اریه کم کسمرین عذرا کم بیرون} ولولا الحفظه الشعر اریه کم کسمرین عذرا کم ^{و اگر بودی کشدم سرخ ز به انیشده و شیرگان اشکارا ۳۴}
 سفا عیلن چهار بار از نهر مجز و و این اشعار پنجگانه غزلی است که انصار در تقرب عروض
 میخوانند چومسردوم در بیان آنکه آیات و احادیث مسطوره با وجود موزونیت
 بروزن عروضی در حد شعر داخل نیستند باید دانست که محققین عروضیان در حد
 تمدوزن را اعتبار کرده اند تا کلام موزون غیر شاعر که بدون قصد و قدرت از
 صادر شده باشد خارج گردد چه بسا اوقات از کسانی که اصلاً قدرت بر نظم کردن
 بیتی ندارند بلا فکر و رویه موزونی سر میزنند و نیز تا بر آیات و احادیث موزون که بمنطق
 لازم الوثوق و ما علمناه الشعر و ما یغنی له از افراد شعر نیستند صادق نیاید و حسن الهمد
 در خزانه عامه خود برین کلام اعتراضی قومی ساخته است که عدم قصد الهی بر آیات موزون
 محل تامل است زیرا که عدم علم الهی از موزونیت کلام بحکم لایعزب معنه مشتقال ذرّه گنجشندان
 و جوابش آنکه مراد از تمدوزن شعری آنست که وزن مذکور اولاً و بالذات مقصود
 همت مستحکم از ان کلام باشد و معانی بدلوله الفاظ ثانیاً و بالعرض مقصود بالذات
 آیات قرآنی تادیبه معنی بر است اندازد و شیر و مواعظ و احکام و امثال و حکایات نهایت کار است

چومسردوم

که اینزد علام الغیوب بکم و هو بكل شیء علیم موزونیت کلام خود را نیز میداند لیکرین ق
کلاش برای این نین بوده است بل برای سنی مقصود باقی ماند و اینجا اشکالی نگردد و آن این است
که اگر شاعری بالفرض در قصائد و غزلهای خود تعدد کند و زکند لازم آید که قصائد و غزلهای مذکور
داخل شعر نباشند حال آنکه آنهمی را در همین تسلیم میکنند جوابش آنست که عدم تعدد در یکد
مصراع البته مسلم است اما در اشعار بسیار متحد الوزن و القافیه مسلم نیست از اینجا بقول
علیه السلام من قال ثلثه ابیات فهو شاعر و ابن فارس و فقه اللغه می آرد شعر کلام وزون
مقفی ال علی معنی و یکون اکثر من بیت و آنما قلنا هذا لان جائز اتفاق شرط واحد
بوزن پیشه وزن شعر عن غیر قصد و دلیل عدم قصد آنست و کائنات قول تعالی
ما علمناه شعر و یا معنی که در قوله اشعراء یثبعم الغا وون الم تر انهم فی کل وادیه یمنون
و انهم یقولون ما لا یفعلون و نیز حسن شعر بدون مبالغات و تخفیلات مختصره موجب
انتقاض اینساط نفوس حاصل نمیکرد و آیت معانی شایان بساحت مقدس سالت شما
و از اینجا است که شعر شاعران نامی مولانا نظامی فرزند خود را بطریق مو عظمت میفرماید
و شعر بیچ و در فن او بجزان اکتدیا دست حسن او و آند انقل کرده اند که آ
اگر بیانا شعر کسی حکایت میفرمودند الفاظش تقدیم و تاخیر داده از وزن شعری
می انداختند چنانکه موسیت که روزی آتسور عالم فرموده کفی بالشد و ایشیب لایبیا
بعضی از صحاب عرض کردند شاعر چنین گفته است کفی ایشیب لایبیا لایبیا
و همچنین دزی مصراع عبدالمدین واحد را که این است و یاتیکه لاخبار من لکن زود

مستحق

با اینطور نقل فرمودند و یا تیک من کم تزود بالآخبار بعضی از حاضرین عرض کردند که
 یا رسول الله ارشاد فرمودند ما انا بشاعر و این کلام صریح است در عدم تعهد زیرا که چون
 در نقل کلام غیر از وزن مضایقه فرمودند خود چگونه تعهد آن میفرمودند و جماعتی از شعرا مثل
 خنث و امثال او بر آنند که رجوع به شعر داخل نیست و شک نیست که آنچه از آنحضرت
 موزون و جدا گردیده همایش از حضرت فلا اشکال ایضا جوه سوم در بیان بجزر مستحق
 و رای سازده گانه مشهوره باید دانست که از بجزر مستحق یکی قریب است که آنرا بوجه
 عرضی نیشاپوری که اولاً بتالیف عروض عجم پرداخته است بعد دو صد سال از خلیل
 ساخته و نامند باین نام سبکی کرده اند یعنی در زمان قریب پیدا شده است یا بسبب
 با مضارع یا نرج در ارکان جملهش مفاعیلن مفاعیلن فاعلاتن و در استعمال مفعول
 یا اخرجت الی مکفوف اخرجت عرض و ضرب سالم ۵ باران که زمین پاک شسته اند
 چون کز دل من غم همی نشوید به بروزن مفعول مفاعیلن فاعلاتن به مثال اخرجت عرض
 سالم ضرب ۵ شمشیر برنده کف دهند به خود هر چه جزین بود محال است به بروزن
 مفعول مفعول فاعلاتن مفعول مفعول فاعلیان مثال اخرجت مکفوف عروض و ضرب مکفوف
 ۵ با مردم ناسازگار طبع به بیچاره شود مرد سازگار به بروزن مفعول مفاعیلن فاعلاتن
 و آنست ایالتش مکفوف باشد ۵ فغان آن به زلفین تا به بار به فروشته زیاقوت آید
 بروزن مفاعیلن مفاعیلن فاعلاتن و این بحر نوز و متاخرین متروکست که ذاتی المعیار دوم
 جدید که بر چهار وزن بر نیشاپوری بر آورده و نامند بر چهارم پیری و غریب نیز گویند
 فصلش فاعلاتن

فاعلاتن مستغلبن و بکترین اوزنش مخبون است مثالش ۵ چو قدرت گرچه صنوبر کشد سرتی
 بود چون قدسوت صنوبری ۶ بر وزن فعلاتن مفاعلن سوم مشاکل که
 بعد قریب بمشاکلت و شباهت او در ارکان حادث گردیده هملش فاعلاتن مفاعلن
 مفاعیلن و اخفا یا تشکفوت بمقصور باشد مثالش ۷ یا غم شده ام در شب بچو
 زان سبب که نشد در محب و ربه بر وزن فاعلات مفاعیلن فعولان و این هر سه بحر را
 در عجم مقبول دانسته اند چهارم عریض بر وزن مفاعیلن فعولن چهار بار و آنرا مقلوب
 الطویل نیز گویند و صاحب معیار اگر چه اشکار از آمدن شعار در تازی بر وزنش میکنند
 سکاکی و دیگران از امر و اقیس نقل کرده اند و آن این است ۸ آلا یا عین فاکبانی علی
 فخری لمکن و اثلانی لمانی بلاجد و مجده و تخطیطت بلاد او ضیعت تکاد و او و کث
 قدیما آخا عیز و مجده و در فارسی خود محقق علام از بهرامی نقل کرده ۹ نگاری کرانی
 ربود از من دل من به من بیدل چگونه از بوسه ستانم ۱۰ پنجم بر وزن مفاعلن یا رکن ثما
 سالم چهار بار و این انامی نهاده اند مثالش ۱۱ اگر بدانی که میتو چونم ۱۲ مرادین غم
 روانداری اما این وزن بحقیقت از بحر فرج مخبون مرفل یا از کامل موقوف مرفل است و
 ابو عبدالله قرشی نه بحر دیگر از دایره منکسه استخراج کرده و اهل فن مشین مراعی شخصی سبب راج
 آنها در بحر مشهوره جعل نه داشته اند که ذانی حدائق اجم نقل عن غایة العروضیین و هر یک از این
 بحر نه گانه برد و دو و تد مجموع و چهار و تد مفروق مشتمل است بعکس بحر دایره شش
 که هر بحر شش مشتمل بر چهار و تد مجموع و دو و تد مفروق باشد و لهذا این دایره را منعکسه نامیده

۱۳
 اگره باش چشم
 بیک کین
 گردن جان
 خورده بگو
 و سنی
 بودم از
 و سکر
 ضلع کرد
 با و از
 و سکر

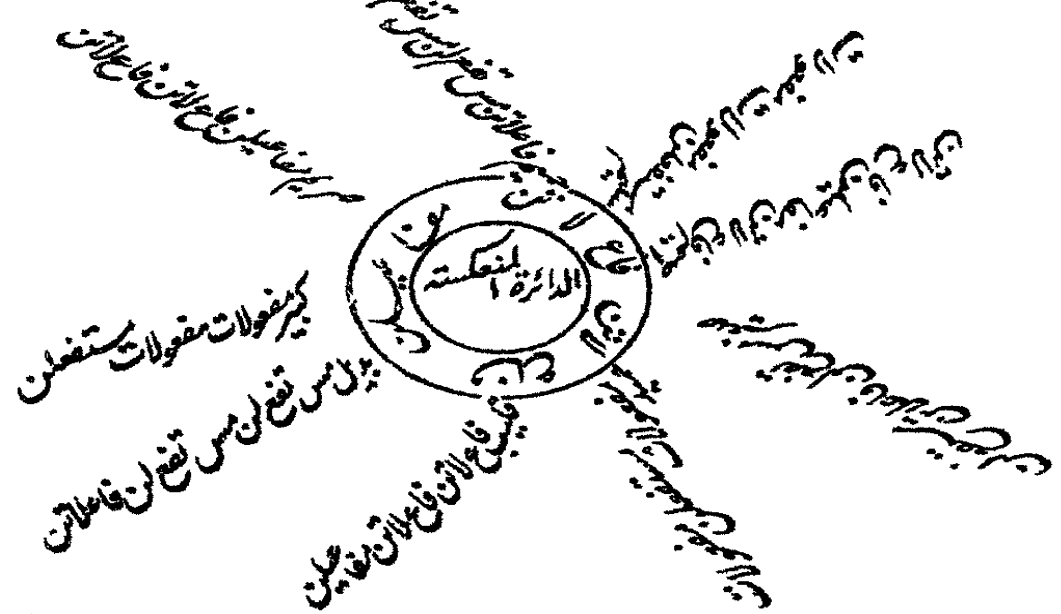
اول صریح صلتش در دایره مفاعیلن فاعلاتن و بارست اخفایا تشد و وزن
یکلی مکفوف مثالش ^{۱۱} موز میچ در دیار ناکاره کند یار ناکاره دل فکاره بروز
مفاعیل فاعلات فاعلان و بار و این بحقیقت از بحر نهرج مکفوف شمر مقبوض ^{۱۱} مسبیغ
بیرون می آید بروزن مفاعیل فاعلن مفاعلان آری این وزن بسبب اختلاف افعال
و تفاوت وزن مجوزت وزن دوم اخرج مثالش ^{۱۱} امروز کرد یارم قصد لشکر
تا گشت جانم از روش بر آید بروزن مفعول فاعلاتن فاعلاتن و بار و این بیت
بحقیقت از مضارع اخرج ^{۱۱} شمر محووف بیرون می آید بروزن مفعول فاعلاتن فاعلن
فعل دوم که بر صلتش در دایره مفعولات مفعولات مستفعلن و سبکترین اوزن شمرست
مثالش ^{۱۱} آن گار خوب چهریم قرن شروی خویش در نهان نبودیم ^{۱۱} بروزن فاعلاتن فاعلان
مستعلن و این وزن بحقیقت از وافر اجم معقول بیرون می آید بروزن فاعلن مفاعلن
مفاعلتن و مخبون بذال نیز آید مثالش ^{۱۱} دلم بر یکی ترک با پروان زخم کرد ز تیا
چو عفران بروزن مفاعیل مفاعیل مفاعلان و این بیت بحقیقت از نهرج مکفوف مقبوض ^{۱۱} مسبیغ
بعینه سوم بدیل صلتش در دایره مس تفع لسن تفع لسن فاعلاتن و خفیفترین ابیات ^{۱۱} محبو
مثالش ^{۱۱} سگار من سوار من بسفر شده همی رود چو سرکشان بجهان در بروزن مفاعلن
مفاعلن فاعلاتن و این بیت بحقیقت از کامل موقوفه موقوف بیرون می آید بغير تبدیل تفسیر
چهارم قلب اصلتش در دایره فاعلاتن فاعلاتن مفاعیلن و اخف اوزنش مکفوف
مقصودست مثالش ^{۱۱} ای صنم زهی کمش که سز نیست این جفا کنن تا که ترا ^{۱۱} نیست

آنکه از فاعلاتن
فاسد اخف کنند
تا وزن بروزن
از دست
آید

بای غلام و چاکر
دستار و بند و تار
در ادب جفاست

بروزن فاعلات فاعلات فعولان این بحقیقت از مدی کفوف مخبون سیدخ بیرون آید بیرون
 فاعلات فاعل فعلیان و مخذوف نیز آید مثالش $\text{سستمندم زار وارم شخاراه خسته داری جان}$
 مارا به جبران بروزن فاع لاتن فاع لاتن فعولن و این وزن بحقیقت از مدی سیدخ بیرون می آید بیرون
 فاعلاتن فاعلن فاعلیان پنجم حسب حملش مفعولات است مفعولات و سبکترین ابیاتش محجوب
 مثالش $\text{دوش یا گشت مرا خواستگار تا بوصل جان مرا شاد کرده بروزن فاعلاتن}$
 فاعلان و این وزن بحقیقت از مقتضای سبکست بی تغییر و مکسوف مخبون نیز آید مثالش $\text{همی لبروان بکار دلبر که تا داغ نهد بجان دلبر بروزن مفاعیلن فاعلن فعولن و این بحقیقت}$
 از بهر کفوف مقبوض مخذوف بی تغییر بیرون می آید و از متقارن مقبوض اتم نیز بروزن $\text{فعلن فعولن فعلن ششم صغیر صلیش در دایره پس تفعل لن فاعلاتن پس تفعل لن و این مثلش}$
 بر خیز جانان بر نه آن جام می که کز نور آن ماه را باشد روشنی به و این وزن بحقیقت از مجتهد بر اصل
 دایره بیرون می آید و مثال مخبولش $\text{بهار بود بچشم و خزان و و چه که شاد بود بروم گارن}$
 بروزن مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن و این بیت بحقیقت از مجتهد سبکست هفتم صمیم صلیش در
 دایره فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن و اخذ از انش مخبون مقبوض است مثالش $\text{عجی ترک من برفت بغربت زغم عشق او چزاره فرزام بروزن فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن}$
 و این بیت بحقیقت از خفیف سبکست مخبون است بی تغییر و مخبون مخذوف مخنق مقصور نیز آید $\text{ششم صغیر صلیش در دایره بیرون می آید و این بیت بحقیقت از خفیف سبکست مخبون مقبوض است هفتم صمیم صلیش در دایره}$
 مفعول فعلن و این بیت بحقیقت از رمل مخبون مقصور شش است $\text{هفتم صمیم صلیش در دایره}$

مستفعلن مفعولات و اخف ابياتش مطوي موقوفست مثالش ۵ ای بتک باهرو
 حور زاو بهاده بمن چه چورنگ با ماد بر وزن مفتعلن فاعلات فاعلان تو این بیت بحقیقت از
 منسرح کسوف مطوی نذال است بروزن مفتعلن فاعلن مفاعلان و مطوی کسوف نیز آید
 مثالش ۵ ای صنم حور زاو نیکور و جنگ مجو باره نیت کمتر گو بروزن مفتعلن فاعلات مفعولات
 و این بیت بحقیقت از منسرح مطوی مقطوع است بی تغیر و مخبون موقوف نیز آید مثالش ۵
 مکن بتا بمن بهیوده از ازار که مردی ام کم از ازل از ازار بروزن مفاعلهن مفاعیل فمولان و
 این بیت بحقیقت از نیز مقبوض مکفوف مقصور است بی تغیر نیم صمدش و ائره فاعلان
 مس تفع لرن مس تفع لرن و اخف او زانش مخبون بود مثالش ۵ چه ماند رخا آن نگار من
 که بی ماند آن بخش چو شتری بروزن فاعلاتن مفاعلهن مفاعلهن و این بیت بحقیقت از کامل
 مقصور موقوف است یا از مشاکل مخبون مقبوض بی تغیر و مخزون نیز آمده مثالش ۵
 گر بگرد یا ز ز من بد تیره گرد و بر من ز من بروزن فاعلاتن مفتعلن فاعلاتن
 مستفعلن و این بیت بحقیقت از تخفیف مخزون بی تغیری تو از شد صورت دائره این است

چومر چپارم

چومر چپارم در بیان تعدد اوزان شعر واحد که استخراج را قلم الحروف بعض اشعار را
 بر پنجاه و پنج وزن توان خواند و این صنعت را مستلون گویند باید دانست که اهل فن
 این تعدد را تا چهار بحر ضبط کرده اند امثله ذو بحرین این است س ای بت شمشاد قد
 $\text{سیمبر سوی سیم سنگین دل و نامهربان ای نجل از قد تو سر و چین منفعل از خط تو شکر}$
 و همه اشعار مثنوی کاتبی سیمی بجمع البحرین که در قصه ناطر و منظور گفته از همین قبیل است
 بل شتلمه دو قافیه نیز از آنجمله است $\text{س غارت جان گرمی رفتار او چه آفت دل نرغی}$
 $\text{گفتار او و جلا بیات مثنوی الهی شیرازی نیز از این نوع است آزانهاست س ای همه}$
 عالم بر تو بی شکوه رفعت خاک در تو پیش کوه $\text{س هر یک از این اشعار بر بحر بل مقصور}$
 یا مخدوف بر وزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن یا فاعلان $\text{س شباع حرکات اضافت}$
 و تشدید ال قد و بر بحر سریع مطوی مکسوف یا سو قوف بر وزن مفتعلن مفتعلن فاعلن
 یا فاعلان بدون اشباع حرکات و تشدید قدر توان خواند امثال اشعار بر سه بحر است
 سلمان ساوجی گوید $\text{س لب تو حامی لولو خط تو مکرز لاله شب تو حامل کوکب تو با خط لاله}$
 از بحر نرغی مثنی سالم بر وزن مفاعیلین هشت بار و از بحر بل مثنی مخبون بر وزن فاعلاتن
 هشت بار و از بحر محبت مخبون مفاعیلین فاعلاتن چهار بار همچنین این شعر س نرغ تولد
 $\text{س حر خط تو سنبل و ریجان تن تو غیرت گلهما قد تو رونق بستان لیکن ضرب یعنی رکن اخیر}$
 در وزن این شعر از نرغ مفاعیلان سنج و از رمل محبت فعلیانست همچنین این شعر
 $\text{س چه کرده ام بجای تو که نیستم سزای تو نه از هوای نیکوان بری شدم برای تو}$

رقت

از بحر هزج ششم مقبوض و رجز ششم مخبون و کامل ششم موزون قوس هر یک بر وزن مفاعلن هشت بار
و محقق طوسی در معیار الاشعار این بیت عربی را **۵** اشتمع منی یا ابن الدنيا عمل خیرا
تزد حسنا از چهار بحر یعنی کفص مخبون سکن و رجز مطوی سکن و رمل مخبون سکن و سنج
مکفوف محقق تجویز کرده و زیادت بر چهار بحر تصریح اسمای بجز در کتابی دیده نشده
لیکن صاحب مجمع القوائد میگوید این شعر و شعری بر هفت یا هشت وزن گفته است
زاندازین دیده نشد مگر شعر مذکور نقل نکرده و راقم الحروف هنوز بر این شعر در اعجاز خسرو
و غیره اطلاعی نیافته و همچنین رشید و طواط در حدائق السحر میگوید احمد منشور
در مختصر خود بیتی آورده است که برسی و آندوزن توان خواند و آن بیت را نقل نکرده
و لهذا صاحب مجمع الصنائع بعد نقل کلامش گفته است چون رشید و طواط آن بیت
ذکر نکرده حل بر اغراق توان کرد و راقم الحروف گوید چون علامه رشید و طواط در فن ادب
و بلاغت آنقدر مرتبه علیا میدارد که علامه تفتازانی در مطول و شرح مفتاح استناد
با و کرده است کلامش بسیار صحیح خواهد بود مع هذا کثرت اوزان بقدر مذکور مستبعد
بل اوزان تصور چنانکه خواهی دانست و راقم الحروف در بعض اشعار فیضی یازده
وزن در بعض اشعار و آنفی هژده وزن از پنج بحر استخراج کرده است شعر فیضی این است
۵ ای خم ابرویتو تیغ جناب حلقه کیسوی تو دام بلا و وزن اول مفتعلن مستفعلن فاعلن
وزن دوم مفتعلن مفتعلن فاعلن هر دو از بحر سریع مطوی مکسوف و وزن سوم فاعلاتن فاعلاتن
فاعلن از بحر زمل محذوف و وزن چهارم فاعلاتن فاعلاتن فاعلن از بحر رمل مخبون محذوف

وزن سیم فاعلاتن مستفعلن فاعلن از بحر خفیف محذوف و وزن ششم مفتعلن فاعلن
 مستفعلن از بحر فسح مطوی مکسوف و وزن ہفتم مفتعلن فاعلن مفتعلن از بحر مذکور
 و وزن ہشتم مفتعلن فاعلن مستفعلن و وزن نہم مفتعلن فاعلن مفتعلن ہر دو از بحر بسیط مجز
 مطوی و وزن دہم مفتعلن فاعلن مستفعلن و وزن یازدہم مفتعلن فاعلن مفتعلن ہر دو از بحر
 بسیط مجز و مطوی مخبون و شعر و صنفی کہ ہر ذرہ وزن از پنج بحر در ان استخراج کردہ شد
 اینست نرگس جادوی تو آہوی چین نافہ آہوی تو خال جبین و وزن اول
 مفتعلن مستفعلن فاعلان و وزن دوم مفتعلن مفتعلن فاعلان ہر دو از بحر سرج مطوی
 سو قوف و وزن سوم مفتعلن مستفعلن فاعلن و وزن چہارم مفتعلن مفتعلن فاعلن ہر دو مطوی
 مکسوف از بحر مذکور و وزن پنجم فاعلاتن مستفعلن فاعلن از بحر خفیف محذوف
 و وزن ششم فاعلاتن مستفعلن فاعلان از بحر مذکور مقصور و وزن ہفتم فاعلاتن فاعلان
 فاعلان از بحر مال مقصور و وزن ہشتم فاعلاتن فاعلاتن فاعلان از بحر مذکور مخبون
 مقصور و وزن نہم فاعلاتن فاعلاتن فاعلن از بحر مذکور محذوف و وزن دہم
 فاعلاتن فاعلاتن فاعلن از بحر مذکور مخبون محذوف و وزن یازدہم مفتعلن فاعلن
 مستفعلن و وزن دوازدہم مفتعلن فاعلن مفتعلن ہر دو مطوی مکسوف از بحر فسح
 و وزن سیزدہم مفتعلن فاعلن مستفعلن و وزن چہار دہم مفتعلن فاعلن مفتعلن
 ہر دو مطوی مکسوف نرال از بحر مذکور و وزن پانزدہم مفتعلن فاعلن مستفعلن و وزن
 شانزدہم مفتعلن فاعلن مفتعلن ہر دو مطوی از بحر بسیط مجز و وزن ہند و ہم

مفتعلن فاعلن مستعملان قوزن سجدیم مفتعلن فاعلن مفتعلان نهر و مطوی نزال از بحر مذکور
و صاحب مخزن الفوائد بدیتی التا کرده است که او عای استخراج بست و پنج وزن در
ازان که ولیکن بتصریح اوزان نپرداخته و آن بیت این است **خطا کف تو یتم**
یر کف تم تو قرض زرد کرد و فر تو تطل حق حق تطل تو کور و فر اما راقم الحروف بچاه و پنج وزن
ازان استخراج کرده هدیه خدمت ناظرین مینماید بآید دانست که در قارن تشدید و تخفیف
کلامه ثانی جائزست بنابراین بسبب اختلاف تشدید و تخفیف در لفظ خطا و کف و یم و
فص که درین شعر وقع است و هم بسبب اشباع حرکات اضافت و عدم اشباع آن
اوزان مختلفه عرضی حال میشود و مؤلف اوراق بتصریح وزن مصرع اول حی پردازد
مصرع ثانی را بران قیاس باید کرد پس میگویم شعر مذکور از بحر وافر شمن که
بعض عروضیان جائز داشته اند بر شش وزن موزون میتواند شد اول مقطوف
وزن مفاعلهتن فاعلن چهار با تقطیعه خطی گفتو مفاعلهتن می فاعلن کف می یکنو مفاعلهتن
قضی زر فاعلن دوم معصوب همه از کان بر وزن مفاعلهتن هشت با تقطیعه خطی
کف می مفاعلهتن پنجمی بر مفاعلهتن کف می پنجمی مفاعلهتن ثنصصی زر مفاعلهتن و این وزن
اگر چه بعینه وزن بحر نرج سالم است لیکن باعتبار اصل مغایرتست سوم غضب همه از کان
بر وزن مفتعلن هشت با تقطیعه خطی مفتعلن تو یتم مفتعلن کف می مفتعلن تو قرض زر
مفتعلن چهارم غضب معقول بترتیب بر وزن مفتعلن مفاعلهتن خطی خطی مفتعلن
پنجم مفاعلهتن کف می مفتعلن ثنصصی مفاعلهتن پنجم معقول غضب بترتیب بر وزن

جوهر چشمت

مکمل

مفتعلن چهار بار تقطیع خط یکف مفاعلن تو یومیر مفتعلن کفنی بی مفاعلن تو فصر مفتعلن
ششم معقول چهار کان بروزن مفاعلن ہشت بار تقطیع خط یکف مفاعلن تجمیر مفاعلن
کفنی بی مفاعلن تفضیر مفاعلن و از بحر کامل شمن کہ متاخرین استعمال کردہ اند نیز
وزن ہوزون میتواند شد اول مضمیر مطلق بروزن متفاعلن معقولن چہار بار تقطیع
خط یکف مفتعلن بی مفعولن کفنی بی متفاعلن قضین مفعولن دوئم اجز بروزن
متفاعلن چہار بار تقطیع خط یکف مفتعلن بی مفعولن کفنی بی متفاعلن فصر
فعلن دوئم مضمیر ہمہ ارکان بروزن مستعلن مثل رجز ہشت بار تقطیع خط یکف
مستعلن تو یومیر مستعلن کفنی بی مستعلن تو فصر مستعلن چہارم موقوف
ارکان بروزن مفاعلن ہشت بار کہ تقطیعش در اوزان وافر گذشت تجمیر مفعولن
ارکان بروزن مفتعلن ہشت بار و تقطیعش گذشت ششم مطلق ہمہ ارکان بروزن فعلان
تقطیع خط یکف فعلان بی فعلان کفنی بی فعلان قضین فعلان بی مضمیر مفعولن
علی الترتیب بروزن مستعلن مفاعلن چہار بار تقطیع خط یکف مستعلن تجمیر مفاعلن
بی مستعلن تفضیر مفاعلن ہشت موقوف مضمیر متب بروزن مفاعلن مستعلن
تقطیع خط یکف مفاعلن تو یومیر مستعلن کفنی بی مفاعلن تو فصر مستعلن تجمیر
مفعولن بروزن مستعلن چہار بار تقطیع خط یکف مستعلن تو یومیر مفتعلن کفنی
بی مستعلن تو فصر مفتعلن تجمیر مفعولن مضمیر متب بروزن مفتعلن چہار بار
تقطیع خط یکف مفتعلن تو یومیر مستعلن کفنی بی مفتعلن تو فصر مستعلن یا دوئم

مضمون مقطوع مرتب بروزن متغزل فعلاتن تقطیعہ خطیکفیہ مستغزلن تیرتیر فعلاتن
 کفنی بی مستغزلن لغضی از فعلاتن دو از دہم مقطوع مضمر بترتیب بروزن فعلاتن
 مستغزلن تقطیعہ خطیکفیہ فعلاتن تو تیرتیر متغزلن کفنی فعلاتن تو قصصیر مستغزلن تیر
 موقوس مخزول بترتیب بروزن مفاعلن متغزلن چار بار تقطیعہ قد سبق حسب چہار دہم
 مخزول موقوس بترتیب بروزن مفاعلن تقطیعہ کما مر با از دہم موقوس مقطوع
 بترتیب بروزن مفاعلن فعلاتن چار بار تقطیعہ خطیکفیہ مفاعلن تیرتیر فعلاتن کفنی
 مفاعلن لغضیر فعلاتن شاز دہم مقطوع موقوس بترتیب بروزن فعلاتن مفاعلن
 چار بار تقطیعہ خطیکفیہ فعلاتن تیرتیر مفاعلن کفنی فعلاتن لغضیر مفاعلن و از بحر ہزج
 مشمن ہزج و زن میتواند شد اول سالم بروزن مفاعلن ہشت بار تقطیعہ در
 وافر گذشت دہم مقبوض ہر ارکان بروزن مفاعلن ہشت بار تقطیعہ قد سبق
 شوم سالم مقبوض بترتیب بروزن مفاعلن چار بار تقطیعہ خطیکفیہ مفاعلن
 تیرتیر مفاعلن کفنی تیرتیر مفاعلن لغضیر مفاعلن چہارم مقبوض سالم بترتیب بروزن
 مفاعلن مفاعلن تقطیعہ خطیکفیہ مفاعلن تیرتیر مفاعلن کفنی تیرتیر مفاعلن
 لغضیر مفاعلن ہشت مکفوف با سالم بروزن مفاعلن مفاعلن تقطیعہ
 خطیکفیہ مفاعلن تیرتیر مفاعلن کفنی تیرتیر مفاعلن لغضیر مفاعلن ہشت
 مکفوف با مقبوض بروزن مفاعلن چار بار تقطیعہ خطیکفیہ مفاعلن
 تیرتیر مفاعلن کفنی تیرتیر مفاعلن لغضیر مفاعلن و از بحر ہزج مشمن بر دہم و زن میتواند

تیرتیر

تیرتیر

خط

اول سالم بر وزن مستفعلن ۸ بار و دوم مخبون همه ارکان بر وزن مفاعلهن ۸ بار سوم سالم
 با مخبون بر وزن مستفعلن مفاعلهن ۸ بار چهارم عکس آن بر وزن مفاعلهن مستفعلن پنج مطوی
 همه ارکان بر وزن مستفعلن ۸ بار ششم سالم مطوی علی الترتیب بر وزن مستفعلن ۸ بار هفتم
 عکس آن بر وزن مستفعلن ۸ بار هشتم مخبون مطوی بترتیب بر وزن مفاعلهن
 مستفعلن ۸ بار نهم عکس آن بر وزن مستفعلن مفاعلهن ۸ بار و تقطیع اینم گذشت از بحر مل
 بر هفت وزن میتوان خواند اول سالم بر وزن فاعلاتن ۸ بار تقطیع خط کف فاعلاتن
 تویمی بر فاعلاتن کف تویمی فاعلاتن توفی فی زر فاعلاتن دوم مخبون همه ارکان بر وزن
 فاعلاتن ۸ بار تقطیعش گذشت سوم بقدم السالم علی المخبون بر وزن فاعلاتن
 فاعلاتن ۸ بار و تقطیع ظاهر چهارم عکس آن بر وزن فاعلاتن فاعلاتن و التقطیع
 کما مر کف مخبون سالم بترتیب بر وزن فاعلاتن فاعلاتن ۸ بار تقطیع خط کف
 فاعلاتن تویمی بر فاعلاتن کف تویمی فاعلاتن توفی فی زر فاعلاتن ششم مخبون مخبون
 بر وزن فاعلاتن فاعلاتن ۸ بار تقطیع خط کف فاعلاتن تویمی بر فاعلاتن کف تویمی فاعلاتن
 توفی فی زر فاعلاتن هفتم شکول سالم بترتیب بر وزن فاعلاتن فاعلاتن ۸ بار تقطیع
 خط کف فاعلاتن تویمی بر فاعلاتن کف تویمی فاعلاتن توفی فی زر فاعلاتن و از بحر خفیف مشمن
 مخبون همه ارکان بر وزن فاعلاتن مفاعلهن ۸ بار تقطیع خط کف فاعلاتن تویمی مفاعلهن
 که تویمی فاعلاتن توفی فی زر مفاعلهن مشمن این بحر در فارسی غیر از مخبون استعمال نیست
 و از بحر مفضلهن ۸ بار تقطیع خط کف فاعلاتن مفضلهن چهار بار تقطیع خط کف

خط

فاعلات تو یوم مفتعلن کفیفیم فاعلات تو فیضز مفتعلن و از بحر محبت شمس و انوار السلام
 بروزن مس تفع لن فاعلاتن ۴ بار تقطیعہ خطیطی کفنی مس تفع لن تو یومی بر فاعلاتن
 کفنی یومی مس تفع لن تو فیضی زر فاعلاتن دوئم ہمارکان محسبون بروزن مفتعلن
 فاعلاتن و تقطیعہ ش گذشت سوئم سالم محبون بروزن مس تفع فاعلاتن ۴ بار چہارم
 بالعکس و تقطیع ہر دو گذشت از بحر متقارب دو وزن اول انرم انلم ابتبروزن
 فعل فاعلن فعلن رفع شازوہ رکنی تقطیعہ خطیط فعل کفیفو فاعلن یومی فعلن بر رفع
 کفیف فعلن یومی فاعلن قضی فعلن زر رفع دوئم انلم انرم ابتبروزن فعلن فعلن
 فاعلن رفع تقطیعہ خطیطی فعلن کفیف فعلن یومی فاعلن بر رفع کفیف فعلن یومی
 فاعلن زر رفع و از بحر متدارک ۳ وزن اول مقطوع ہمارکان بروزن فعلن بار
 تقطیعہ خطیطی فعلن کفنی فعلن تو یوم فعلن می بر فعلن کفنی فعلن یومی فعلن تو یوم فعلن
 دوئم مقطوع محبون احد بروزن فعلن فعلن فعلن رفع ۴ بار تقطیعہ خطیطی فعلن کفیفو فعلن
 یومی فعلن بر رفع کفنی فعلن یومی فعلن قضی فعلن زر رفع سوئم محبون مقطوع احد بروزن
 فعلن فعلن فعلن رفع تقطیعہ خطیط فعلن یومی فعلن بر رفع کفیف فعلن یومی
 فعلن قضی فعلن زر رفع اگرچہ احد درین بحر دیدہ نشد و فتح از فروع فاعلن نشودہ اند
 و همچنین بعضی از اوزان مسطورہ مستعمل نشدہ لیکن چون فوق صحیح سلیم و طبع موزون مستقیم
 موزون بیشتر دداخل کردن آنها در موزونات استبعاد ندارد و عدم اطلاع بعضی
 طبابع بر تناسب بعضی منافی آن نیست و ازینجاست کہ صاحب مفتاح العلوم بگوید

جوهر حجت روم

جوهر حجت روم

جوهر حجت روم

بسم الله الرحمن الرحيم
 موزون نیستند
 حال آنکه از بعضی مقطوع
 مطوعی و توقف موزون
 نظای گویند کہ صحیح است
 سلیم درین کتاب
 بسم الله الرحمن الرحيم

للطبع المستقیم ان یزید علیہا ما شاء و لا حاکم فی ہذہ الصناعتہ الا استقامتہ الطبع
و تفاوت الطبائع فی شانہا معلومہ لقد وجدت مکان القول و اسیعہ فان
وجدت لسانا قاطلا فقل ہذا اول الناس فیما یعشقون مذہب و کل الی ما یستہینہم ^{غیب}
جوهر خورشید در رسم خط عروض باید دانست کہ قاعدہ رسم خط عروضیان در تقطیع شعاع
انست کہ حروف ملفوظ را مینویسند و حروف مکتوب غیر ملفوظ را نمی نگارند پس گمان
بعض حروف را بر رسم معروف در خط زائد کنند مثل نون تنوین مانند تریدن حرف
مشد مثل مذ و فرج راد و حرف الف حمد و مثل الامن و الادراد و الف توند
و لفظ الادراد بزیادت الف ثانی و لفظ کہ و بیہ را بزیادت او و شکل اللاء و لام و
بہی نولیند و او و ر و ن را بد و او بد بی صورت او و دور و و ف مگردن
و او اول بحقیقت ہمزہ است کہ بصورت او نوشته شود و امثال آن بسیار است و گمان
مذ و کنند مثل ہمزہ وصل نحو باسد و اضرب الف جمع بعد او و نحو ضربوا و نون خفی
و ہای مختلفی و او سعد و له مثل دو خوان و سه خوان کہ بر صورت بللاء و وضرب ضرب
دو خوان و سخا نولیند و جهان بصورت ہا و خود را بصورت خذ و علی ہذا القیاس
ہر چہ نیک بتلفظ و بینی آید نمی نگارند و لام تعریف را کہ بحر و دیگر مبدل شدہ ملفوظ باشد
بصورت آن حرف نولیند مثلا الضارب ابر شکل اضض ارب نولیند و بتا بر این قاعدہ
قیاس آن بود کہ نون تنوین ابر مطر و عام را کہ در تلفظ با او بدل شدہ بقانون ^ن
بصورت او می نوشتند و همچنین نون تنوین صائر للزوال ابلاد و نون تنوین دارس

جوهر خورشید

مستعجم را بهم بل نون ساکن را بر حرف که مبدل شود مثل عنبر که بهم مثل بزن اول که بود
 مفعولاً میشود می بایست نوشت لیکن اهل فن بالاتفاق نون مذکور را اگر چه در تلفظ
 مبدل شده بصورت نون مینویسند و همچنین مقتضای قاعده مسطور است که الف
 حتی و متی و علی و حسی و خشی و یحیی و امثال آن را بصورت الف نویسند که در تلفظ
 همچنانست لیکن در کتب قدیمه معتبره کتابت الف با مسطور بصورت صلی آن دیده شد
 بشرطیکه آن کلمه منقطع شده با کلمه یا حرف دیگر پیوسته باشد و الا بصورت الف مینویسند
 مثل آنکه لفظ نقول بعد حتی و متی آید و در قطع رکن از تا آغاز پذیرد و بگوئی تا نقول بر
 وزن فاعلات یا آنکه مثل کلمه دیگر نماید مثل کلمه کالوری که بالف نویسد اما همزه
 موافق رسم خط معروف با او و یا و الف بحسب قوعش در اول و اوسط و آخر نوشته میشود پس
 که در اول رکن افتد مطلقاً بالف نویسد اگر چه در اصل بصورت حرف دیگر مرقوم شود مثلاً همزه تا
 اولنگ قوم اگر در اول رکن افتد و گویند اقومین بر وزن فاعلاتن بالف نویسند و همچنین همزه
 بوی فا و سوی جفا و وفا و جفا بالف مرقوم میشود و قس علی لک و علی الله التوکل
 فی ایضاتک و الممالک

خاتمه الطبع المحمدی و المنه که کتاب الجواب عن عرض سوم با هم تاریخى جوهر مجسم
 از افادات مولانا الاکرم مقتدا انانم مقبول بارگاه الاحضرت لانا مفتی محمد سعید صاحب
 با تمام عاجز محمد عبدالرحمن در مطبع نظامی واقع کانپور و آخر ماه ربیع الاول سنه ۱۳۰۵ هجری قمری

بسم الله الرحمن الرحيم

اما بعد حمد الهی و لغت رسالت پناهی این رساله همیشه کبر کیفیت ایجاد رباعی و در
 ارکان ده گانه اش وضع ضبط او زبان آن بهشتیاد و دو هزار و نه صد و چهل و چهار و این رساله
 را بمناسبت رباعی بر چهار فصل منقسم کرده شد فصل اول در بیان ایجاد رباعی گویند
 صد و دمانه را بعد استاد رودکی که اولاً قصائد غزلی او گفته و ترتیبه سخن فارسی را از نثری تا نثری
 روزی از ایجاد و حسن آبا و عزتین بطریق گلگشت میگشت ناگاه بر سر جماعت کودکانیکه
 گردگان میباشند و دل تماشایان را در گوهر حیرت می انداختند گذشت اتفاقی
 در آن میان کودکی بود خیلی شوخ و طعناز همه تن کرشمه و سراپا ناز بنده سخن لطیفه پرداز رودکی
 شیفه او او فریفته اندازش گردیده مشاهده حرکاتش مینمود چون آن فتنه روزگار گردگانها
 را درون گوانداخت از اتفاقات گردگانی از آنها بیرون گوانداده جانب گویا غلطان گردید
 کودک در نشاط آمده گفت غلطان غلطان بهرین دنا سرگور رودکی را این قول موزونش
 نهایت مطبوع خاطر افتاد و زانش مفعول فاعل منغاعیل فعل از فروع منج قرار داده بود
 دیگر یا او منضم نمود و شعرای دیگر نیز برین وزن طبع آزمایها کردند رفته رفته این وزن آنقدر
 مطبوع طبیان خاص و عام افتاد که صد بل زمان و شنیده بهتاج آن امن حجاب چاک کرده
 از همانها بیرون شتافتند از بیخبت او را ترانه نامیدند یعنی منسوب بسوی ترو از آنجا که
 چیزی تر نسبت خشک مؤثر تر میباشد لهذا امر او از آن مؤثر دارند و بعضی برانند که چون
 مودب اختر عرش کودک ترو تازه بوده است لهذا او را ترانه نام گذاشتند فصل دوم در وصفه

رباعی وارکان آن قدمای فارس ترانه را که از هر چه مربع اختراع کرده اند چهاربیتی بود پس
میگفتند و هر دو در چهار کتبی را قافیه لازم می شمردند اما مستأخرین شیخ چون ابیات مربع هر
نزد ایشان متبرک است ترانه را از ششمین قرار میدهند و هر دو در چهار کتبی را مصرعی می شمردند
و مجموع را دو بیتی و در مصرع سوم قافیه لازم نمیدانند و آنرا خصی نامند لیکن
نبودن قافیه در مصرع سوم لازم نباشد بل در بعضی از رباعیات در هر چهار مصرع
قافیه بود اما بزبان عرب باین وزن از فارسی منقول شده است در اصل نبود و برای تمثیل
بریک ترانه تازی و یک ترانه فارسی گفتند و عالمی گوید *لَمَّا نَظَرَ الْجَمْعُ ضَعِيفًا مَرَّكَ*
مَنْ فَرَّقَتْهُ أَنْ لَضَعْفِي كَبِيْرًا وَارْتَاعَ وَقَالَ لِي أَمَا قُلْتُ لَكَ أَمَا يَكُنْكَ الْفِرَاقُ كَمَا يَكُنْكَ
یعنی هرگاه دیدمشوق جسم مرا ضعیف لاغر از فراق خودتالید بر اضعف من گزینیت
و ترسید و گفت مرا آیا نگفته بودم ترا که ممکن نخواهد شد ترا فراق ممکن نخواهد شد
رباعی فارسی *افتادم را بادل سگار تو کار به افگند درین دم دو گلزار تو نار به من*
مانده نخل پیش گلزار تو زار به با این همه درد و چشم خونخوار تو خوار به آما مثال آنکه مصرع
موش قافیه ندارد در عربی این است *لَا طَاقَةَ لِي بِنَا الْجَفَا وَالْحَجْرُ يَا مَنْ حَلَوُ خَيْرِي*
فِي صَدْرِي أَلْتَوَّمَّ جِنَا الْجَفْوَنَ لَمَّا خَبَّرْتُم بِعَنِّي وَبَقِيَّتُ حَائِرًا فِي أَمْرِي یعنی در طاقیت
مرا باین جناب و فراق ای کسانیکه فرود آمده اند و خیمه زده اند در سینه من خواب ظلم کرده است
بر پلکها از وقتیکه غائب شده اید از من و باقی مانده ام حیران در کار خود و در فارسی این است
شیطان بچنجیت وی بمر راته پرسید ز من زین رباعی ناگاه در هدیت او دیدم دم

فقهی حرف...
بنی این...
که حذف...
در...
اول...
بسیار...
از...
و...
در...
بسیار...
از...
و...
در...
بسیار...
از...
و...
در...
بسیار...
از...
و...
در...
بسیار...
از...
و...

فی الحال لا حول ولا قوة الا بالله و چون ترانه را از بحر نهرج بر آورده اند همه ارکانش در اصل مفاعیلین بوده اند و ارکان مستعمله اش از سالم و مفاعله ازده پیش نبود اما عیالین سالم ۲ مفاعلین مقبوض ^۳ مفاعیل مکفوف ^۴ مفعولین اخرم ^۵ مفعول خرب ^۶ فاعلین شتر ^۷ فعول ایتهم ^۸ فاع ازل ^۹ فعل مجبوب ^{۱۰} فع ایتهم یعنی کدام کن ترانه ازین ارکان خالی نیست اما نه کیف ما اتفاق که هر رکن از صدر و ابتدا و عرض و ضرب و جثوه هر جا که خواهند گزارند بل برای صدر و ابتدا مفعول مفعولین و برک عرض و ضرب و فعول و فاع و فعل و فتح مستعین کرده اند و ارکان باقیه چهارگانه در حشو واقع شود بل مفعول مفعولین نیز در حشوی آید بخلاف فعول و فاع و فعل و فتح که در غیر عرض و ضرب واقع نشود **فصل سوم** در ضبط اوزان بست چهارگانه رباعی بطریق محقق طوسی باید دانست که تخنیق عبارتست از حذف حرف اول و در مجموعی که در اول رکن بود و انضمامش با آخر رکن مکفوف قایل تسکینش بسبب اجتماع مستحکم متوالی یعنی حرفی از رکن مکفوف سابق و دو حرف اول و در مجموع مثلاً در مفاعیلین مفاعیلین اگر تخنیق کنند میم مفاعیلین را بعد تسکینش بالام مفاعیلین ضم کنند تا هر دو راجع بمفاعیلین مفعولین گردد پس اگر رکن اول ترانه مفعول خرب بود و رکن ثانی مکفوف یا مقبوض هر یک مخنق یا غیر مخنق از انضمام رکن اول با هر یک از ثانی ^{۱۱} صورت پیدا شود مفعولین مفعول ^{۱۲} مفعول مفاعیل ^{۱۳} مفعولین فاعلین ^{۱۴} مفعول معین ^{۱۵} و ازین هر چهار چون هر دو اول که رکن ثانی آنها مکفوف است رکن سوم مکفوف مخنق و غیر

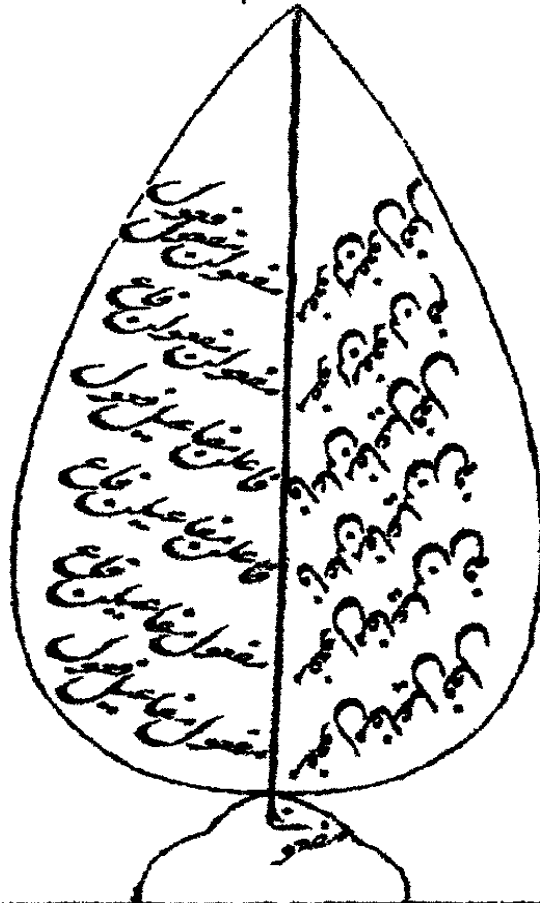
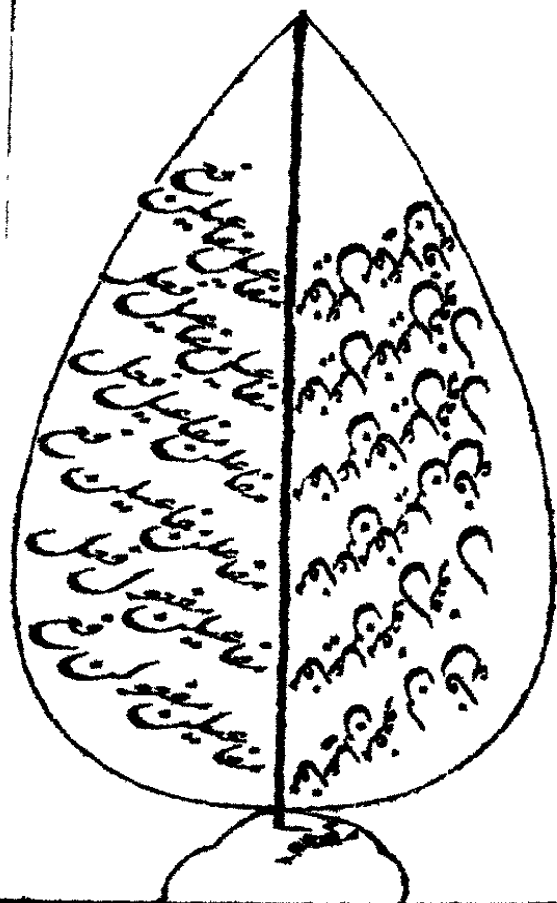
مخترق یعنی مفعول مفاعیل بنیوند مجموع سه رکن را چهار حالت صورت گیرد و مفعول
 مفعول مفعول ۲ مفعول مفاعیل مفعول ۳ مفعول مفعول مفاعیل ۴ مفعول مفعول
 مفاعیل و بهر دو اخیر که رکن ثانی آنها مقبوض است رکن سوم مفعول غیر مخترق فقط تفصیل
 شود تا سه رکن او و وجه حاصل گردد و مفعول فاعل مفاعیل ۴ مفعول مفاعیل مفاعیل
 و این چک شش وجه برای سه رکن باشد و از انضمام چهار وجه رکن چهارم یعنی فاعل و فع
 و مفعول فعل با هر یک از وجه سه به سطره بست چهار وجه چهار رکنی پیدا شود و هر یک
 وزن تراشه است ازین بست و چهار در دو از ده صورت مفعول اخر با اول سبب تخنیق
 رکن ثانی مفعول بصورت اخرم شود و در دو از ده سبب عدم تخنیق ثانی بر حالت خود
 باقی ماند و آنرا جمهور عرض میمان دو از ده وزن اخر ۳ دو از ده وزن اخرم قرار داد
 و نزد محقق طوسی هم اخر بست مگر فرق باعتبار تخنیق رکن ثانی و عدم تخنیق آنست
 و تفصیل اوزان این بست مفعول مفعول مفعول فاعل ۳ مفعول مفعول مفعول فاعل ۳
 مفعول مفعول مفاعیل فاعل ۴ مفعول مفعول مفاعیل فاعل ۵ مفعول فاعل مفاعیل
 فاعل ۶ مفعول فاعل مفاعیل فاعل ۷ مفعول مفعول مفعول مفعول مفعول مفعول مفعول
 فعل ۹ مفعول مفعول مفاعیل فعل ۱۰ مفعول مفعول مفاعیل فعل ۱۱ مفعول فاعل مفاعیل
 فعل ۱۲ مفعول فاعل مفاعیل فعل ۱۳ مفعول مفعول مفاعیل مفعول فعل ۱۴ مفعول مفاعیل
 مفعول فعل ۱۵ مفعول مفاعیل مفاعیل مفعول فعل ۱۶ مفعول مفاعیل مفاعیل فعل ۱۷ مفعول
 مفاعیل مفاعیل فعل ۱۸ مفعول مفاعیل مفاعیل فعل ۱۹ مفعول مفاعیل مفاعیل فاعل

عین نظام
 جامع
 با این
 مفاعیل
 فعل
 حاصل شود
 ۱۱

۲۰ مفعول مفاعیلین مفعولین فع ۲۱ مفعول مفاعیلین مفاعیلین فاع ۲۲ مفعول مفاعیلین
 مفاعیلین فع ۲۳ مفعول مفاعیلین مفاعیلین فاع ۲۴ مفعول مفاعیلین مفاعیلین فع
 باید دانست که بعضی اهل فن اوزان مذکور را در یک دایره ضبط می نمایند چنانکه
 مولانا جاسع و غیره بآن اکتفا فرموده و بعضی در دو دایره و بعضی در دو شجره ضبط
 یکی را شجره انخرم و دیگری را شجره اخر ب نامند و صور شجره تین نیز مختلف گشتند
 ابن قیس در حدائق می آرد و ابراهام حسن قطان که یکی از ائمه خراسان بوده است
 مختصری درین علم ساخته است و اوزان و بیتهای برود شجره نهاد صورت هر دو شجره اینست

شجره اخر ب

شجره انخرم

و بهر تقدیر این تغنیها پیش از مضیافت طبع نیست اما ضابطه تر و سهولتر آنست که درین رساله
گفته شد و مخفی نماز که ازین اوزان هر چه اسباب اتمام آن متعادل بود ضعیف و مطبوع تر باشد و هر
اسباب آن اندر بود فیصل و نامطبوع تر و بهر سبب اوزان اخرب سبکتر و مطبوع تر از اوزان
اخرم است و نقیل ترین اوزان اخرب مفعول مفاعیلین مفعولن فع است از بهر آنکه مشتمل است
بر شش متوالی و نقیل ترین اوزان اخرم بل و بیته مطلقا مفعولن مفعولن مفعولن فع است که
همه اش از اسباب ترکیب یافته و سبکترین اوزان اخرب بل و بیته مطلقا مفعول مفعولن
مفاعیلین فعل باشد و سبکترین اوزان اخرم مفعولن فاعلین مفاعیلین فعل است که مشتمل است
چهار سبب چهار و تکمالات یعنی علی صاحب الذوق لصحیح فصل چهارم در وجه
و استخراج هشتاد و دو هزار و نه صد و چهل و چهار وزن باعی باید دانست که بیست و چهار
رباعی که از فصل گذشته ثابت شده بر تقدیر نیست که هر چهار مصرع آن متحد الوزن بود و بر
تقدیر اختلاف اوزان صاریع نایکد بیکر اوزان بسیار نمود اگر در دو چه در صورتیکه عروض
و ضرب فع یا فصل بود قافیه مختلفه و غیر مختلط درست باشد و این دو از ده وزن سبک است
اوزان بیست و چهار گانه همچنین اگر قافیه فاع یا فاعول بود و اینم در دو از ده وزن نیست
آری قافیه فاع و فاعول یا فعل و فع درست نباشد پس بر تقدیر اول یعنی بودن فع
یا فصل در آخر دوازده وزن از انضمام هر یکی ازین دوازده با هر یکی ازینها یکصد و
چهل و چهار تنائی مختلف وزن یا ترتیباً بقاعده ضرب دوازده در دوازده حاصل شود
و صورت ضرب اینست

۱	۲
۱	۲
۱	۲
۱	۲
۱	۲
۱	۲
۱	۲
۱	۲
۱	۲
۱	۲

 و در دوازده تنائی از انها انضمام هر وزن

فصل چهارم در وجه
تعداد بیست و چهار
وزن بود و غیر مختلف
یعنی که هر با فعل
یا فصل باشد

با نفس خودش اگر چه هر دو مصرع متحد الوزن باشد لیکن هر شنائی از آنها با شناسیات دیگر
 لاحمال وزنیات ترتیباً مخالف خواهد بود و هر گاه برای اجتماع سه مصرع با هر یکی از این یکصد
 و چهل و چهار شنائی هر یکی از اوزان دوازده گانه مذکوره منضم شود بقانون ضرب یکصد
 و چهل و چهار و دوازده یک هزار و هفتصد و بیست و هشت تلافی بهم رسد و صورت
 ضرب اینست

۱	۲	۳	۴
۵	۶	۷	۸
۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱۳	۱۴	۱۵	۱۶

 و چون برای تکمیل رباعی با هر یکی از این اعداد هر
 از اوزان دوازده گانه مسطور منضم شود از ضرب دوازده در اعداد مذکوره بیست هزار
 و هفتصد و سی و شش رباعی حاصل آید و صورت ضرب اینست

۱	۲	۳	۴
۵	۶	۷	۸
۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱۳	۱۴	۱۵	۱۶

 و همینقدر دیگر بر تقدیر ثانی یعنی از اختلافات دوازده گانه دیگر که در عوض ضرب
 آنها فاع یا فاعول بود تا مجموع آن چهل یک هزار و چهارصد و هفتاد و دو رسد و این همه در
 صورتیست که هر چهار مصرع آن قافیه داشته باشد و اگر بنظر جو از اختلاف فاع و فاعول بافع
 و فعل در رباعیاتیکه مصرع سوم آنها موسوم بحضی متحد القافیه نباشد اعداد اختلاف مصرع
 که آخر آنها فاع یا فاعول بود یعنی یک هزار و هفتصد و بیست و هشت با دوازده مصرع سوم که اخیر
 فاع یا فاعول باشد ضرب کنیم بیست هزار و هفتصد و سی و شش رباعی حاصل گردد و صورت
 ضرب در اقبل گذشت و همینقدر در عکس آن یعنی آخر سه مصرع فاع یا فعل و آخر مصرع سوم
 فاع یا فاعول باشد تا مجموعش چهل یک هزار و چهارصد و هفتاد و دو باشد و با مجموع سابقه
 که نیز همینقدر است بهشتاد و دو هزار و نهصد و چهل و چهار میرسد که بیست چهار اوزان متحد الاربع
 است و بوقای مختلف وزنیات ترتیباً متمم مخفی نماید که اوزان مختلف مذکوره را از زیر

احتمالات عقلیه هست بل از احتمالات واقعیه که شعر بر آنها توان گفت و لهذا سولانا
جامی برای ضبط اوزان بست و چهارگانه شش باعی فرموده که هر یک از این شش
بر چهار وزن ممکن که انقلنا فی میزان الافکار آری بعضی عروضیان گفتند
جمع اخرب با احرم شاید لیکن بسیاری از شعر باکند هشته اند بل بعضی وزن
سبک اخرب را با ثقیل ترین اوزان خرم جمع کرده و اوزان ستاین شعر سه
گفتم که در آن نداری ای سکینک گفتا دارم گفتم گو گفت اینک که بروزن
مفعول مفاعیلن مفاعیلن مفعولن مفعولن فاع آورده اما آنچه سیفی در
عروض خود از بعضی عروضیان نقل کرده که اوزان رباعی تا بده هزار میرسد مقصود
قائلش این و زنهاست که از اختلاط اوزان بست و چهارگانه بر آورده شد بل
اوزان دیگر خارج از بست و چهارگانه و اختلاط آن و لذا گفته از اینها بست
مفعول مفاعیلن مفعولن فعلن و ظاهرست که این وزن در اوزان سطره داخل نیست
اما چون این قولش مخالف تصریحات اهل فن است که اوزان بسیطه رباعی را منحصر در
بست و چهارده هشته اند اعتبار را شاید و کیفیت لاکه فعلن نزدشان در عروض و ضرب
رباعی واقع نمیشود بل فعلن و فاعولن هر دو اوزار کان رباعی مطلقاً نیستند و آنچه
در مثالش آورده العاشق فی هواک ساو سا بهره آنهم و همی پیش نیست چنین
مصرع بروزن مفعول مفاعیلن مفاعیلن فاع می تواند که از اوزان بست و چهارگانه
مشهوره است كما اعترف به سیفی ایضاً فلا حاجة الی غیرها و لعل امری بدست بعد از کلام

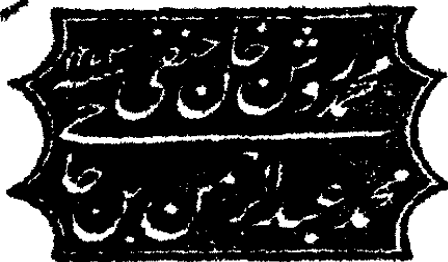
خاتمه الطبع

المنتهى تشده که مجموعه رسائل است که گاه در معنی عروض با قافیه و جوارح عروض در سائله کیفیت ایجاد و بنا
 و قیمن عروض از افادات جدیده عالم شجر فاضل عظیم التظیر صاحب المیوه و البجاه مولانا
 الملقب الحاج محمد سعید الله صاحب غلامه تبحری و فرمایشات الانساب حکیم نظیر الدین صاحب اهتمام
 امیدوار مغفرت ایزدستان محمد عبدالرحمن بن حاجی محمد رشید خان تخدمها الله المیر
 و نظیران در مطبع نظامی واقع کانپور باواخر جادوی الاولیاء مطبوع گردیده بمقبول طبع خاص عام شد

وجه تسمیه بر خاتمه

برای سندان معنی که این مجموعه مطبوع مطبع نظامیست هر دو خط متمم ثبت نموده شد

المنتهى
 محمد رشید خان
 صاحب المیوه و البجاه

صحت نامه مجموعہ رسائل عروض باقائے فیہ

صفحہ	سطر	عناط	صحیح	صفحہ	سطر	عناط	صحیح
۳	۱۰	استقواء	استقراء	۵۷	۲	عناط	صحیح
۱۲	۷	ارمقها	ارمقها	۵۹	۱	بنم	بنم
۱۴	۸	مخلفی	مخلفی	۱۱	۱۱	خطیکفی	خطیکفی
۱۳	۲	قوم	قوم	۶۱	۱	وزیر اول	وزیر اول
۷	۶	الباذل	الباذل	۶۵	۱۷	وی	دی
۱۵	۶	الخبر	الخبر	صحت نامه اشعار			
۱۱	۱۱	اعابها	اعابها				
۱۷	۱۱	تختلف	تختلف	۷	۵	الی	الی
۱۹	۵	شاهد	شاهد	۲	۵	خیر	خیر
۲۱	۸	المقطوعة	المقطوعة	۳	۶	راد	راد
۲۲	۶	مثل	مثل	۲	۳	وعان	دعان
۲۳	۲	خلیلی	خلیلی	۳	۳	مرؤ	مرمون
۲۴	۸	مخلوق	مخلوق	۲	۳	ورحمای	ورحمای
۲۵	۳	الدای	الدای	۱۳	۷	شمال	شمالی
۲۶	۷	حلت	حلت	۶	۶	تخبرا	تخبرا
۳۰	۹	مثل	مثل	۲	۵	یا بھیر	یا بھیر
۳۲	۱۱	النقاص	النقاص	۲	۵	الشاعر	الشاعر
۳۸	۱۲	مولانا	مولانا	۵	۶	لشمشیر	لشمشیر
۳۹	۱۰	زمین	زمین	۲۲	۱	رواح	دواح
۴۰	۱۲	جزین	جزین	تمت			
۵۳	۶	ازار	ازار				